

บทที่ 4

วัฒนธรรมการเรียนรู้ของชุมชนบ้านสามขา

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นการศึกษา “วัฒนธรรมการเรียนรู้ของชุมชนกับอิทธิพลเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารของชุมชนบ้านสามขา จังหวัดลำปาง” ชุมชนชนบททางไกลความเจริญของสังคมเมืองอย่างชุมชนบ้านสามขามีการนำเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารซึ่งจัดได้ว่าเป็นนวัตกรรมใหม่ที่ชุมชนไม่รู้จักเข้ามาเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน การที่ชุมชนสามารถนำนวัตกรรมใหม่นี้เข้ามาใช้ประโยชน์ได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ชุมชนต้องมีการปรับตัวและยอมรับการเรียนรู้ใหม่ๆ เพื่อสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในชุมชนให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตและไม่เกิดผลเสียต่อชุมชนมากนัก ซึ่งสามารถอธิบายได้ ดังนี้

1. ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนบ้านสามขา
2. ปัจจัยเฉพาะของชุมชนบ้านสามขา
3. วัฒนธรรมการเรียนรู้ของชุมชน

1. ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนบ้านสามขา

ปัจจุบันชุมชนบ้านสามขา เป็นชุมชนเข้มแข็งที่มีการจัดการปัญหาของชุมชนร่วมกัน โดยเฉพาะปัญหาหนี้สินของชุมชน อีกทั้งยังเป็นชุมชนนำร่องในการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารมาเป็นเครื่องมือช่วยพัฒนาชุมชน ดังนั้นการจะทำความเข้าใจวัฒนธรรมการเรียนรู้ของชุมชนได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจกับชุมชนเสียก่อน ซึ่งสามารถอธิบายได้ ดังนี้

- 1.1 ข้อมูลทั่วไป
- 1.2 วิถีชีวิตของชุมชน
- 1.3 ปัญหาของชุมชน
- 1.4 ความช่วยเหลือที่ได้รับ

1.1 ข้อมูลทั่วไป

หากกล่าวย้อนไปในอดีตประมาณก่อนพ.ศ. 2500 บ้านสามขาเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ตั้งอยู่ในหุบเขาห่างไกลจากตัวเมืองจังหวัดลำปางประมาณ 45 กิโลเมตร การเดินทางเข้า-ออกหมู่บ้านเป็นไปด้วยความลำบากไม่มีถนนเข้าสู่หมู่บ้าน ไม่มีไฟฟ้าและประปาใช้ดังเช่นปัจจุบัน ด้านหลังของหมู่บ้านติดกับเทือกเขากันระหว่างจังหวัดลำปางและแพร่ ซึ่งมีทั้งป่าไม้และสัตว์ป่านานาชนิด หมู่บ้านแห่งนี้เริ่มมาตั้งแต่เมื่อใดไม่มีใครรู้ มีเพียงเรื่องเล่าต่อกันมาจากคนรุ่นก่อนเท่านั้น จนในภายหลังได้มีการจดบันทึกไว้ เพื่อให้ชนรุ่นหลังได้รู้จัก เข้าใจและรักในถิ่นที่อยู่ของตนให้ดียิ่งขึ้น ซึ่งล้วนเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน

1.1.1 ประวัติบ้านสามขา

ประวัติบ้านสามขาที่ชุมชนได้มีการจดบันทึกไว้ เล่าว่า เมื่อประมาณพ.ศ. 2300 ชาวบ้านสามขาเดิม เป็นคนเชื้อสายมาจากบ้านเหล่าหนองในเมืองลำปาง ด้วยความยากจนชาวบ้านจึงรอนแรมออกปลาล่าสัตว์ จนมาพบทำเลเหมาะๆ ดิน น้ำ อุดมสมบูรณ์ จึงอพยพย้ายถิ่นกันมา จนกลายเป็นหมู่บ้าน ชื่อว่า "บ้านแม่หยวก" เพราะบริเวณนั้นมีต้นกล้วยป่ามาก หมู่บ้านนี้มีประมาณ 30 ครัวเรือน พอนานเข้าทนต่อภัยธรรมชาติไม่ไหว เกิดน้ำป่าไหลหลาก ท่วมบ้านตลอดฤดูฝน จึงพากันอพยพมาอยู่บนเชิงเขาที่ราบสูงทางตะวันออก สมัยนั้นยังเป็นหมู่บ้านเล็กๆ ประมาณ 20 กว่าหลังคาเรือน และไม่ปรากฏชื่อหมู่บ้าน

วันหนึ่งมีชาวบ้านคนหนึ่งออกล่าสัตว์แล้วไปพบเห็น รอยแกงกินลูกมะกอกป่า จึงตัดไม้ทำเป็นนั่งร้านอยู่บนต้นไม้เพื่อดักรอยแกง พลบค่ำลงแกงตัวนั้นออกมากินมะกอกป่าอีก ชาวบ้านจึงใช้ปืนคาบศิลา ยิงแกงถึงแก่ความตาย เมื่อแกงตายแล้วชาวบ้านคนนั้นไม่สามารถนำแกงทั้งหมดกลับบ้านได้ เนื่องจากเป็นแกงที่ตัวใหญ่มาก จึงใช้มีดตัดเฉพาะขาหลังเพียงขาเดียว ส่วนที่เหลือก็นำใบไม้มาปิดกั้นไว้ไม่ให้คนอื่นมาเห็น รุ่งเช้าชาวบ้านพากันเข้าป่าเพื่อจะนำเนื้อแกงที่เหลือกลับไป แต่ไม่พบ เนื่องจากมีงูใหญ่ลากไปกินในถ้ำแล้ว

ปัจจุบันบริเวณบ้านแม่หยวกนั้น ต้นกล้วยถูกทำลายไปหมดสิ้น ชาวบ้านจึงเปลี่ยนชื่อบ้านใหม่ ให้ชื่อว่า "บ้านสามขา" ตามขาแกงที่เหลือ ซึ่งหมายถึงความมั่นคงเปรียบดังก้อนเส้าสามก้อน และแก้วสามประการ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มาจนถึงปัจจุบัน

1.1.2 ประวัติเจ้าพ่อทิพย์ปาละ

เจ้าพ่อทิพย์ปาละ(สามขา) บรรพบุรุษผู้เป็นที่เคารพรักของชุมชนบ้านสามขา ท่านเป็นต้นแบบในการดำเนินชีวิตต่อชุมชน ทั้งในด้านความเฉลียวฉลาด ความกล้าหาญ ความเป็นผู้นำ และความรักถิ่นฐาน ปัจจุบันชุมชนบ้านสามขาได้มีการสร้างอนุสาวรีย์เจ้าพ่อทิพย์ปาละไว้ในบริเวณวัดสามขา เพื่อให้ชุมชนได้สักการะและรำลึกถึงวีรกรรมของท่าน อีกทั้งเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชุมชนบ้านสามขามาโดยตลอด

ภาพที่ 1 เจ้าพ่อตีปาละ

เจ้าพ่อตีปาละ (สามขา) เดิมชื่อตีปาละ เป็นบุตรของแม่คำ บิดาไม่ปรากฏหลักฐาน ในสมัยศึกเงี้ยว(ไทยใหญ่) ทหารเงี้ยวได้ฆ่าเด็กผู้ชายทั้งหมดตั้งแต่แรกเกิด เพราะเกรงว่าเมื่อโตขึ้นจะกอบกู้บ้านเมืองคืน ผู้ที่มีบุตรชายจึงนำบุตรไปหลบซ่อนตามป่าเพื่อให้รอดพ้นจากทหารเงี้ยว แม่คำ มารดาของเด็กชายตีปาละได้พาบุตรชายไปซ่อนบนภูเขาและวอนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยคุ้มครองดูแล หากเด็กคนนี้มีบุญญาธิการจะได้กอบกู้บ้านเมืองคืนในภายหน้า จนกระทั่งศึกสงบ ทหารเงี้ยวถอนกำลังกลับเมือง แม่คำจึงพาบุตรชายกลับบ้าน เมื่อเด็กชายตีปาละเติบโตขึ้น แม่คำจึงได้นำมาฝากไว้กับเจ้าอาวาสวัดสามขา จึงได้ศึกษาเล่าเรียนวิชาจนเก่งกล้าจึงบวชเป็นสามเณรและพระสงฆ์สืบมา เมื่อเจ้าอาวาสมรณภาพลง พระตีปาละจึงขึ้นเป็นเจ้าอาวาสแทน

ต่อมาได้เกิดสงครามครั้งใหญ่คือ สงครามพม่า โดยการนำของท้าวหมหายศบุญยึดเมืองลำปาง เจ้าครองเมืองลำปางจึงให้ทหารปลอมตัวเป็นชาวบ้านและออกหาคนมีฝีมือมาช่วยกอบกู้บ้านเมือง เมื่อพระตีปาละทราบข่าวจึงลาสิกขาออกมา พร้อมด้วยผู้มีฝีมืออีก 3 ท่านคือ นานจาบ้านฟ่อน เสด็จนายางและทิพย์ช้างบ้านไม้ พวกกันติดตามทัพท้าวหมหายศมาถึงวัดพระธาตุลำปางหลวง ขณะตระเวนดูลาดราวอยู่นั้นได้พบทหารพม่าจึงจับต่อเปลี่ยนเสื้อผ้าและปลอมตัวเป็นทหารพม่าเข้าไปในวิหารได้สำเร็จ ซึ่งขณะนั้นทหารพม่ากำลังฉลองกันไม่ได้ระวัง นานตีปาละ

จึงให้อูบายแก้งเข้าไปกราบทูลท้าวมหายศว่าข้าศึกล้อมไว้หมดแล้ว เมื่อพูดจบจึงใช้ปืนที่ซ่อนไว้ยิงท้าวมหายศทันที

หลังจากสงครามพม่าสงบลงหนานตีปาละและพรรคพวกจึงแยกย้ายกันกลับบ้าน โดยเจ้าพ่อทิพย์ช้างได้ขึ้นเป็นเจ้าเมืองลำปาง และหนานตีปาละกลับมาเป็นเจ้าอาวาสวัดสามขาเช่นเดิม

1.1.3 ที่ตั้งและสภาพของบ้านสามขา

ภาพที่ 2 บ้านสามขา จังหวัดลำปาง

บ้านสามขาตั้งอยู่ที่ หมู่ 6 ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง อยู่ห่างจากตัวเมืองลำปางประมาณ 45 กิโลเมตร ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของจังหวัดลำปาง โดยใช้ถนนสายลำปาง-เด่นชัย สภาพพื้นที่เป็นที่ราบต่างระดับ มีภูเขาและป่าไม้ล้อมรอบ พื้นที่ทั้งหมดประมาณ 16,200 ไร่ เป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำ ห้ามตัดโดยเด็ดขาด 12,000 ไร่ และได้กันเขตป่าชุมชนไว้เพื่อให้เป็นเขตที่สามารถตัดไม้ใช้สอยได้ตามความจำเป็น ด้วยสภาพหมู่บ้านที่เป็นป่าล้อมรอบนั้น ทำให้การคมนาคมขนส่งเป็นไปอย่างลำบาก ก่อนปี พ.ศ. 2500 การเดินทางของชาวบ้านสามขาต้องอาศัยเกวียนเป็นพาหนะเข้าสู่ตัวจังหวัด เพื่อนำของป่าไปขายหรือซื้อของใช้ในครัวเรือน เนื่องด้วยสภาพพื้นที่ที่เป็นป่า และไม่มีถนน ทำให้การเดินทางต้องใช้เวลามาก ผู้เดินทางต้องนอนอาศัยการค้างแรมที่หมู่บ้านใกล้เคียง คือบ้านหนองป่อง

“ย้อนหลังไปเมื่อประมาณ 40 ปีก่อน การเดินทางเข้าไปในตัวเมืองลำปางถือเป็นเรื่องใหญ่ ผู้เดินทางต้องตื่นแต่เช้ามืดเพื่อเดินราว 7 กิโลเมตรไปขึ้นรถที่อีกหมู่บ้านหนึ่ง กว่า จะกลับมาถึงหมู่บ้านอีกครั้งก็มีมืดค่ำแล้ว บางครอบครัวปีหนึ่งๆ ไม่เคยเข้าเมืองเลยก็มี”

(บ้านสามขาชุมชนแห่งการเรียนรู้, 2547: 7)

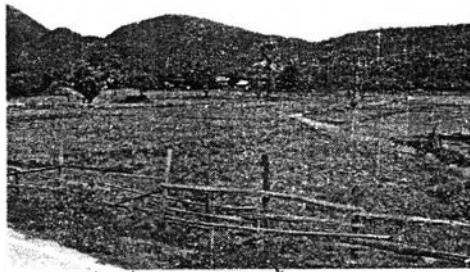
ต่อมาชุมชนจึงร่วมมือกันตัดถนนออกสู่โลกภายนอกเมื่อปี พ.ศ. 2501 โดยการนำของ ผู้ใหญ่บ้านและเจ้าอาวาสวัดสามขาในขณะนั้น ทำให้ชาวบ้านสามขาเดินทางได้สะดวกมากขึ้น และถนนก็พัฒนามาเรื่อยๆ จนปัจจุบันกลายเป็นถนนคอนกรีต ทำให้การคมนาคมของชุมชน สะดวกสบายขึ้น ไม่ต้องเดินทางข้ามวันดังเช่นในอดีตพร้อมความเจริญที่เข้ามา

1.2 วิถีชีวิตของชุมชน

วิถีชีวิตของชุมชนบ้านสามขาอยู่กับธรรมชาติมาตลอดตั้งแต่อดีต ใช้ชีวิตกันอย่างเรียบง่ายแบบหมู่บ้านชนบททั่วไป ที่นำประโยชน์จากธรรมชาติมาเป็นปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิต ทั้งที่อยู่อาศัย, เครื่องนุ่งห่ม, อาหารและยา แต่ในปัจจุบันการคมนาคมที่สะดวกขึ้น หลังจากการสร้าง ถนนคอนกรีตเข้า-ออกหมู่บ้าน ความเจริญต่างๆ จากสังคมเมืองก็เข้ามาสู่หมู่บ้านชนบทแห่งนี้ ด้วย ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ขึ้นมามากมายในชุมชน ซึ่งเป็นเหตุให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้เพื่อที่จะแก้ไขปัญหาให้หมดไป ในบทนี้ผู้วิจัยแบ่งการอธิบายวิถีชีวิตของชุมชนออกเป็น 4 ส่วน คือ ที่อยู่อาศัย, เครื่องนุ่งห่ม, อาหารและน้ำ และสุขภาพ ซึ่งเป็นปัจจัย 4 ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพื่อจะเข้าใจวิถีชีวิตของชุมชนบ้านสามขาได้ดียิ่งขึ้น

1.2.1 ที่อยู่อาศัย

ปัจจุบันบ้านสามขามีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 159 ครอบครั 161 หลังคาเรือน ประชากรชาย 314 คน หญิง 337 คน รวมทั้งสิ้น 651 คน (ข้อมูล ณ วันที่ 4 พฤษภาคม 2548) สภาพของบ้านเรือนในชุมชนตั้งอยู่รวมกันเป็นกลุ่มโดยแยกต่างหากจากที่นา นอกจากถนนคอนกรีตจากตัวเมืองลำปางมาสู่หมู่บ้านสามขาแล้ว เมื่อปีพ.ศ. 2522 ได้มีการสร้างถนนคอนกรีตภายในหมู่บ้านขนาดรถยนต์วิ่งผ่านได้สะดวกเชื่อมต่อจากถนนคอนกรีตจากตัวเมืองไปจนถึงโรงเรียนบ้านสามขาซึ่งอยู่ทางด้านหลังหมู่บ้านติดกับเทือกเขาที่กั้นระหว่างจังหวัดลำปางและจังหวัดแพร่

ภาพที่ 3 ที่นาและเทือกเขากันระหว่างจังหวัดลำปางและแพร่

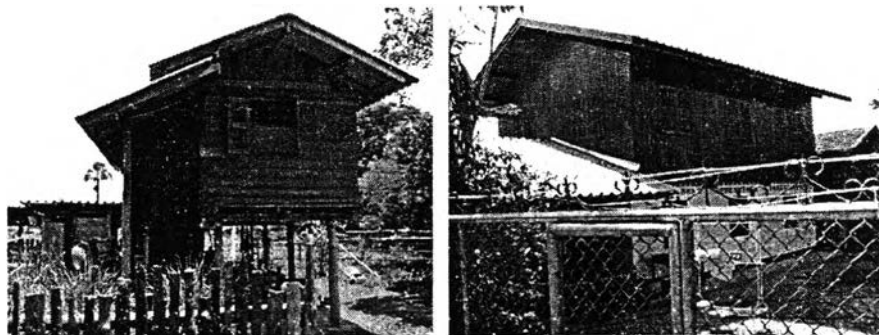
ภาพที่ 4 ถนนคอนกรีตในหมู่บ้าน

หมู่บ้านสามขามีวัดอยู่ทางด้านหน้าปากทางเข้าหมู่บ้าน ตามความเชื่อของชาวบ้านที่ว่า ป่าช้าอยู่ทางไหนต้องสร้างวัดปิดทางเข้าหมู่บ้าน เพื่อป้องกันผีร้ายมาอาละวาดในหมู่บ้าน ถัดจากวัดสามขาก็จะเป็นบ้านเรือนของชาวบ้าน สภาพบ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ได้ถุนสูง มีบริเวณพอสมควร ซึ่งไม้ที่นำมาสร้างบ้านส่วนใหญ่ในอดีตจะมาจากป่าบนภูเขาแต่ปัจจุบันไม้ที่จะนำมาใช้ได้จะต้องตัดมาจากพื้นที่ที่อนุญาตเท่านั้น หรือก็ต้องซื้อไม้มาเพื่อสร้างบ้าน ห้ามตัดไม้จากพื้นที่อนุรักษ์เด็ดขาด

“คนเขาขึ้นไปตัดไม้ใหญ่ลงมาใช้สร้างบ้านกัน แต่ถ้าแค่นั้นมันไม่หมดเร็วหรอก บางคนเขาตัดไปขาย”

(คำ อินทร์นาปีน. สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2547)

ด้วยเหตุนี้เอง ปัจจุบันนอกจากบ้านเก่าที่สร้างด้วยไม้ล้วนแล้ว ชาวบ้านสามขาเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงวัสดุจากไม้มาเป็นปูนมากขึ้น บ้านที่สร้างใหม่จึงมีทั้งบ้านที่ใช้วัสดุเป็นปูนทั้งหมดหรือไม้และปูนผสมกัน

ภาพที่ 5 และ 6 สภาพบ้านเรือนในปัจจุบัน

นอกจากนี้สิ่งเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดจากการรับวัฒนธรรมสังคมเมืองเข้ามา ก็คือ การสร้างรั้วบ้าน ชาวบ้านสามขาอยู่ร่วมกันแบบเครือญาติทั้งหมดอยู่แล้วแต่เป็นญาติกัน ทั้ง หมู่บ้านคล้ายเป็นบ้านหลังเดียว ไม่มีรั้วบ้านกั้นกลางระหว่างบ้าน ไม่ต้องกลัวขโมยเข้ามาในบ้าน เพราะแต่ละบ้านช่วยดูแลกันและกัน

“ฝากบ้านไว้ได้ ไม่มีขโมยหรอก จะออกไปใกล้ๆ นี่ก็แค่รับประตูไว้ก็พอ”

(ศรีนวล วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2547)

จากที่กล่าวไปแล้วข้างต้น หลังจากมีการสร้างถนนคอนกรีตเข้า-ออกหมู่บ้าน ทำให้การคมนาคมสะดวกขึ้น คนนอกที่ไม่ใช่ชาวบ้านสามขาก็สามารถเข้ามาในหมู่บ้านสามขาได้สะดวกมากขึ้นเช่นกัน คนแปลกหน้าที่เข้ามาในหมู่บ้านมีมากขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านเริ่มมีการสร้างรั้วบ้าน เพื่อความปลอดภัยของชุมชนนอกเหนือจากการช่วยดูแลบ้านซึ่งกันและกัน

1.2.2 เครื่องนุ่งห่ม

เครื่องนุ่งห่มของชุมชนบ้านสามขาไม่แตกต่างจากชุมชนอื่นๆ จากเดิมที่เสื้อผ้าจะเป็นแบบเรียบง่าย ผู้ใหญ่มักจะใส่เสื้อม่อฮ่อม ไม่มีสีสันทันมากนัก เช่น สีดำ สีน้ำเงิน และน้ำตาล เป็นต้น เนื่องจากเป็นผ้าที่ใส่สบาย ไม่ร้อน อีกทั้งเป็นสีเข้มกันการเลอะ สกปรกจากการทำงานได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้เสื้อม่อฮ่อมในวันพระที่มิ่งงานที่วัดชาวบ้านก็จะใส่เสื้อผ้าฝ้ายสีขาว ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นเสื้อผ้าที่ตัดเย็บเองทั้งสิ้น การใช้เสื้อผ้าที่ตัดเย็บเองนี้ ทำให้ช่วยลดค่าใช้จ่ายของครอบครัวไปได้บ้างและโรงเรียนบ้านสามขายังอนุญาตให้เด็กนักเรียนสามารถใส่เสื้อม่อฮ่อมมาโรงเรียนแทนการใส่ชุดนักเรียนได้

สังคมที่เปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับความเจริญต่างๆ ที่เข้ามา ทำให้ปัจจุบันชาวบ้านบางคนก็เปลี่ยนมาใส่เสื้อยืดกับกางเกงเพราะความสะดวกและมีสีสันทันมากกว่าการใส่เสื้อผ้าฝ้ายกับผ้าถุงหรือเสื้อม่อฮ่อมที่ต้องทำเองและไม่สวยงาม โดยเฉพาะวัยรุ่นส่วนใหญ่เสื้อผ้า การแต่งกายไม่ได้แตกต่างไปจากวัยรุ่นในเมืองแม้แต่น้อยทั้งเสื้อยืด กางเกงยีนส์ ฯลฯ

ปัจจุบันการทอผ้าและตัดเย็บเสื้อผ้าไว้ใช้เองของชุมชนบ้านสามขายังมีอยู่ เนื่องจากชุมชนส่วนใหญ่ยังใส่ผ้าที่เรียบง่ายอย่างเสื้อม่อฮ่อมอยู่ และนอกจากจะทำไว้ใช้เองแล้ว การทอผ้าของชุมชนบ้านสามขาได้กลายเป็นอีกหนึ่งอาชีพของชุมชนที่สามารถหารายได้มาเลี้ยง

ครอบครัวได้ โดยแม่บ้านรวมกลุ่มกันขึ้นเป็นกลุ่มทอผ้าฝ้ายเพื่อส่งขายในโครงการศิลปาชีพของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถอีกด้วย

1.2.3 อาหารและน้ำ

วิถีชีวิตของชุมชนบ้านสามขาในเรื่องอาหารและน้ำนั้นเป็นไปอย่างเรียบง่าย จากสภาพที่ตั้งของชุมชนบ้านสามขานั้นอาศัยอยู่ในหุบเขาค่อนข้างห่างไกลจากชุมชนอื่นๆ อีกทั้งด้านหลังของชุมชนเป็นเทือกเขาที่มีผืนป่าค่อนข้างสมบูรณ์จึงทำให้โดยส่วนใหญ่เรื่องอาหารและน้ำของชุมชนจะอาศัยประโยชน์จากป่า อีกทั้งการที่ชุมชนตั้งอยู่ห่างจากชุมชนอื่น ทำให้ชุมชนบ้านสามขาเรียนรู้ที่จะช่วยเหลือตนเองก่อนที่จะขอความช่วยเหลือจากผู้อื่น “ก่อนที่จะขอให้คนอื่นช่วยเหลือต้องช่วยตนเองเสียก่อน” (บ้านสามขา: ชุมชนแห่งการเรียนรู้, 2548:23) ด้วยเหตุนี้เองหลายสิ่งหลายอย่างที่ช่วยอำนวยความสะดวกต่อการดำเนินชีวิตของชุมชนล้วนแล้วแต่เกิดจากปราชญ์ชาวบ้านและชุมชนร่วมกันสร้างสรรค์ขึ้น อาทิเช่น การปลูกพืช ผักแทนการทิ้งที่ดินให้ว่างเปล่า, การถนอมอาหาร และการทำประปาไม้ไผ่ เป็นต้น

จากที่กล่าวไปแล้วข้างต้นชุมชนบ้านสามขามีวิถีชีวิตเรียบง่าย อาหารหลักของชุมชนบ้านสามขาคือ ข้าวเหนียวและผัก อาชีพหลักของชุมชนบ้านสามขาคือการทำนา ฉะนั้นข้าวที่ปลูกจึงกลายเป็นอาหารหลักของชุมชน ชาวบ้านจะนำข้าวที่ปลูกมาเก็บไว้ที่ยังข้าว ซึ่งส่วนใหญ่แล้วทุกบ้านจะมีอยู่แล้ว จากนั้นก็นำข้าวมาหนึ่งเป็นข้าวเหนียวเก็บใส่กระติบไว้สำหรับรับประทาน สำหรับพืชผักนั้นสามารถเก็บได้รอบริ้วบ้าน สะอาด ปลอดภัย ไม่มียาฆ่าแมลงเพราะเป็นพืชที่ขึ้นเองตามธรรมชาติ เช่น ผักหวาน, ชะอม, ตำลึงและผักกูด เป็นต้น

“รู้จักผักกูดใหม่ พี่เก็บมาฝาก อยู่กรุงเทพฯ เคยกินรีเปล่า จะทำให้กิน ลองดู”

(เดือนฉาย วรรณสุวงศ์. สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2547)

นอกจากพืชผักที่สามารถเก็บรับประทานได้แล้ว ต้นไม้บางอย่างที่คุ้นเคยกันดี เช่น ต้นตาล นอกจากจะนำผลตาลมาทำขนมแล้ว ยังสามารถนำส่วนอื่นๆ มาประกอบอาหารได้อีกด้วย

“ปลีตาลเอามาแกงได้ รสชาติออกขมๆ นิดหน่อย อร่อยดี”

(ศรีนวล วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2547)

นอกจากพืชผักที่มีอยู่ในอาหารทุกมื้อแล้ว เนื้อสัตว์เล็กๆ เช่น กบ เขียดก็นำมาเป็นอาหารได้ และสัตว์น้ำเล็กๆ เช่น ปลา ก็นำมาเป็นอาหารด้วยเช่นเดียวกัน ซึ่งส่วนใหญ่จะรอให้น้ำในอ่างเก็บน้ำบนเขาลดลงหรือแห้งลงเสียก่อน

“เด็กๆเขาขึ้นไปลอยกระทงกันแต่น้ำมันแห้งเลยได้ปลามากินแทน เขาจับมาเผื่อด้วยนะ วันนี้มีปลาแทนผัก”

(ศรีนวล วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2547)

นอกจากการเก็บเอาจากผลผลิตจากธรรมชาติแล้ว ชุมชนบ้านสามขายังรู้จักการปลูกพืชผักและผลไม้ต่างๆ อีกด้วย ชุมชนไม่คิดที่จะพึ่งพาธรรมชาติเพียงอย่างเดียวแต่คิดที่จะปลูกทดแทนอีกด้วย ชุมชนได้รับความรู้จากพระครูแก้ว ประภาภโณ อดีตเจ้าอาวาสวัดสามขาในการปลูกพืชอื่นๆ แทนที่ดินที่ปล่อยว่าง ทำให้บริเวณรอบวัดสามขาร่มรื่นไปด้วย ไม้ดอกไม้ผล ไม้ล้มลุก พืชผัก สลับผลัดเปลี่ยนมีให้รับประทานได้ตลอดปี

“อย่างช่วงเดือนพ.ย. – ธ.ค. จะปลูกกะหล่ำ ก็จะมีกะหล่ำกินกัน”

(คุณชัย วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

นอกจากนี้ท่านยังสอนวิธีถนอมอาหารด้วยการตากแห้ง เพื่อเก็บไว้รับประทานในฤดูแล้งอีกด้วย

“กล้วยน้ำว้า เมื่อออกผลจนเหลืองกินเราก็เอามาตากแห้ง ลำต้นกับหัวปลีก็เอามาทำอาหารได้หลายอย่าง”

(คุณชัย วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

ปัจจุบันการดำเนินชีวิตของชาวบ้านสามขาเปลี่ยนแปลงไป เนื่องมาจากกระแสนิยมภายนอกที่เข้ามา การที่เด็กและเยาวชนต้องเข้าไปเรียนหนังสือในตัวเมือง ทำให้ได้รับอิทธิพลของสังคมเมืองมากขึ้น โดยเฉพาะในด้านอาหาร กระแสนิยมของวัยรุ่นในตัวเมืองเช่น หมูกระทะ และ สเต็ก เป็นต้น สิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลต่อเด็กและเยาวชนเป็นอย่างมาก ตั้งแต่ยังไม่เคยรับประทานกระทั่งเกิดเป็นความเคยชิน

“เมื่อก่อนไม่ต้องกินของเด็กก็กินอย่างอื่นได้ แต่ตอนนี้อยากกินของเด็ก อยากกินอาหารฝรั่ง
อยากกินหมูกระทะ”

(ชัย วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

บางครั้งเมื่อลูกหลานอยากกิน พ่อแม่ที่ไม่รู้จักว่าอาหารเหล่านี้เป็นอย่างไร และกลัวว่า
ลูกจะกล่าวหาว่าเซย์ จึงทำให้ผู้ปกครองตามใจลูกหลาน สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดปัญหาขึ้นมา
มากมาย ทั้งในด้านสุขภาพ เนื่องจากการรับประทานอาหารที่ไม่ถูกสุขลักษณะ และอีกทั้งยัง
ได้รับสารอาหารที่ไม่พอเพียงอีกด้วย ส่งผลให้เจ็บป่วยตามมา และยังเป็นปัญหาทางด้านค่าใช้จ่าย
ง่าย เนื่องจากอาหารเหล่านี้ราคาแพงเกินความจำเป็น

“ถ้ากินเหมือนในอดีตที่สิ่งรอบตัวสามารถนำมาเป็นอาหารได้หมด ก็จะลดค่าใช้จ่าย
ฟุ่มเฟือยนี้ลงไปได้มาก แต่เมื่อเป็นกระแสนิยมต้องกินอาหารฝรั่ง สเด็กหนึ่งจานก็ต้อง
เสียเงินถึง 50 บาท”

(ชัย วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

นอกจากนี้ความรู้ต่างๆ ในเรื่องสารอาหารนั้น บางครั้งชาวบ้านเข้าใจผิดกันว่าสิ่งที่ตัวเอง
รับประทานอยู่ทุกวันนี้ยังได้รับสารอาหารไม่เพียงพอ ทำให้ต้องไปซื้อหาวิตามินและอาหารเสริม
มารับประทานเสริมอีก

“ความรู้ที่รู้มา ทำให้คนคิดว่าตัวเองขาด ต้องหาและชวนชววยมากิน ก็ต้องซื้อต้องหามา
กินเสริมกันไป โดยลืมดูว่ารอบบ้านตัวเองมีอะไรบ้าง ขาดแน่หรือเปล่า”

(คุณชัย วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

ประสบการณ์ของชุมชนบ้านสามขาที่ผ่านมา ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้เพื่อการพัฒนา
ชุมชน โดยเฉพาะประสบการณ์จากการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชุมชนบ้านสามขา ที่ต้องมีการ
สำรวจตนเองเพื่อจะได้รู้สาเหตุแห่งหนี้ ประสบการณ์เหล่านี้เองทำให้ชุมชนเรียนรู้ว่าปัญหาหลาย
อย่างเกิดขึ้นจากตนเองเป็นผู้กระทำ แต่อีกหลายอย่างก็เกิดขึ้นจากธรรมชาติ เช่น การทำนา
อาชีพเกษตรกรรมนั้นเป็นอาชีพที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติเป็นอย่างมาก ปีไหนฝนตกมากไป ข้าวก็
อาจจะจมน้ำเน่าเสียได้ บางปีฝนไม่ตก แห้งแล้งข้าวก็ไม่โต เพราะข้าวเป็นพืชที่ต้องการน้ำมาก

“ข้าวออกรวงเหลืองสวยเลย ฝนตกลงมาเน่าหมด ต้องทำใจ”

(คุณนารี อินทร์มาปัน. สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2547)

ประสบการณ์นี้เองทำให้ชุมชนต้องมาร่วมกันคิดแก้ปัญหา หากอาชีพของเราต้องทำใจ เพราะสิ่งที่เราควบคุมไม่ได้อย่างฟ้าฝน เราก็จะต้องทำใจกับหนี้สินที่ตามมาด้วย แต่หากดำรงชีวิตอย่างพอเพียงตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือปลูกเอาไว้กินเอง หากเหลือก็ขาย ไม่ได้มุ่งว่าจะต้องทำนาเพื่อจะขายอย่างเดียว ก็จะทำให้ไม่ต้องทำใจกับหนี้สินที่จะเกิดขึ้น

“อย่างบ้านผมก็จะทำนาปีเว้นปี เพราะทำปีหนึ่งจะเก็บข้าวไว้กินได้ 2 ปีพอดีๆ”

(คุณชัย วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2547)

เรื่องน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค ชุมชนบ้านสามขาอาศัยต้นน้ำจากเทือกเขาเป็นทิพย์มาเป็นเวลานาน ถึงแม้ในปัจจุบันจะใช้น้ำประปาพร้อมด้วยแล้วแต่ก็เป็นรายจ่าย ชุมชนจึงเห็นความสำคัญของต้นน้ำเป็นอย่างมาก ในอดีตชุมชนบ้านสามขาต้องเดินไปตักน้ำบนเขาจากลำห้วยสามขามาใช้ในการอุปโภคบริโภคเกือบทั้งหมด ในปีพ.ศ. 2522 จึงเกิดความคิดทำประปาไม่ไผ่ขึ้น เพื่อสามารถนำน้ำมาใช้ที่โรงเรียนได้โดยไม่ต้องเดินขึ้นเขา ความคิดทำประปาไม่ไผ่นี้ เริ่มมาจากคุณทอง ยะโส ปราชญ์ชาวบ้านเคยเห็นหมู่บ้านชาวเขานำไม้ไผ่มาต่อกันเป็นรางรินน้ำจากบนเขาได้ จึงคิดว่าชุมชนบ้านสามขาก็น่าจะทำได้เช่นกัน จึงได้ทำการประชุมกับชาวบ้านในหมู่บ้าน ซึ่งผลออกมาเห็นด้วยและไม่เห็นด้วย เนื่องจากแหล่งน้ำของบ้านสามขานั้นอยู่สูงและไกลกว่าของหมู่บ้านชาวเขาอยู่มาก จากความคิดนี้มีชาวบ้านเพียง 6 คนที่มาช่วยกันสร้างประปาไม่ไผ่ลำเลียงน้ำจากลำห้วยสามขาลงมาสู่ชุมชนเป็นระยะทาง 1,300 เมตรได้สำเร็จทำให้บ้านสามขามีน้ำใช้อุปโภคบริโภคอย่างสะดวกสบาย

“เคยไปเห็นหมู่บ้านชาวเขา เขาวางรางรินไม้ไผ่จากลำห้วยเข้าไปสู่หมู่บ้านมาก่อนแล้ว แหล่งน้ำของหมู่บ้านสามขาก็อยู่สูงกว่า และอยู่ไกลกว่าหมู่บ้านชาวเขามาก ก็น่าจะทำได้เช่นกัน”

(บ้านสามขา: ชุมชนแห่งการเรียนรู้, 2548:17)

ปัจจุบันแม้ประปาไม่ไผ่จะกลายเป็นท่อพีวีซีทันทานส่งน้ำให้ชาวบ้านสามขาได้ใช้อุปโภคบริโภคอย่างสะดวกสบายแล้ว แต่ชาวบ้านสามขายังคงภาคภูมิใจกับประปาไม่ไผ่ตลอดมา

“พวกเราทำด้วยความตั้งใจและใช้ความคิดแบบภูมิปัญญาชาวบ้าน ทำไปหารื้อกันไป เป็นช่างจำเป็นทุกคน”

(บ้านสามขา: ชุมชนแห่งการเรียนรู้, 2548:17)

1.2.4 สุขภาพอนามัย

สุขภาพเป็นเรื่องสำคัญในการดำรงชีวิตเป็นอย่างมาก ดังสุภาษิตกล่าวไว้ว่า “อโรคยา ปรมาลาภา การไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ” ชุมชนบ้านสามขาให้ความสำคัญในเรื่องสุขภาพมาก เนื่องจากว่า หากมีการเจ็บป่วยเกิดขึ้น ต้องหาวิธีรักษาซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นรายจ่ายที่ชุมชนสามารถลดได้ หากได้รับการดูแลสุขภาพเป็นอย่างดีก่อนที่จะเจ็บป่วย ดังนั้นข้อมูลในด้านสุขภาพของชาวบ้านสามขาจึงสามารถแบ่งออกเป็น 3 เรื่องใหญ่ๆ ได้แก่ สถานีอนามัยบ้านสามขา, การดูแลสุขภาพและยารักษาโรค

1.2.4.1 สถานีอนามัยบ้านสามขา

ภาพที่ 7 สถานีอนามัยบ้านสามขา

สถานีอนามัยบ้านสามขารับผิดชอบดูแลคนใช้ทั้งหมด 4 หมู่บ้าน ประมาณ 2,660 คน ซึ่งเป็นชาวบ้านสามขาและหมู่บ้านใกล้เคียง โดยเปิดให้บริการ 6 วันต่อสัปดาห์ ปิดบริการวันอาทิตย์ หากมีผู้ป่วยในวันอาทิตย์ หรือมีคนไข้เจ็บหนัก จะส่งผู้ป่วยไปรักษาที่โรงพยาบาลแม่ทะ บ้านห้วยมะเกลือ เจ้าหน้าที่อนามัยบ้านสามขาประกอบด้วยพยาบาลประจำ 2 คน โดยผลัดเวรกันมา และลูกจ้างคอยดูแลทะเบียนผู้ป่วยอีก 1 คน สำหรับแพทย์นั้นจะมาเดือนละครั้ง ซึ่งตามสถิติในหนึ่งวันจะมีผู้ป่วยมาเข้ารับการรักษาเฉลี่ยประมาณ 30 คน แต่เป็นการเจ็บป่วยที่ไม่ร้ายแรงนัก หน้าที่ในการดูแลสุขภาพของชาวบ้านสามขานั้น นอกจากชาวบ้านจะดูแลกันเอง แต่หากเกิดเหตุที่รุนแรงก็ต้องเป็นหน้าที่ของอนามัยเป็นผู้ดูแล

นอกจากเจ้าหน้าที่อนามัยบ้านสามขาจะดูแลรักษาผู้ป่วยแล้ว ยังมีหน้าที่ในการอบรมให้ความรู้ด้านสุขภาพให้แก่ชาวบ้านอีกด้วย เพื่อให้ชาวบ้านสามารถดูแลสุขภาพของตัวเองให้แข็งแรงทั้งร่างกายและจิตใจ รวมถึงการให้ความรู้ในเรื่องการวางแผนครอบครัวด้วย นอกจากนี้หน้าที่ของเจ้าหน้าที่อนามัยคือการเข้าร่วมประชุมกับคณะกรรมการหมู่บ้านเดือนละ 1 ครั้ง เพื่อร่วมกันพัฒนาหมู่บ้านต่อไป

สถานอนามัยแห่งนี้ เป็นส่วนหนึ่งของโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค สำหรับเด็กอายุต่ำกว่า 12 ปีและผู้สูงอายุจะได้รับการรักษาพยาบาลฟรี และหากคนชราเจ็บป่วยเข้าโรงพยาบาล และต้องมีการนอนพักรักษาที่โรงพยาบาล กองทุนคนชราของหมู่บ้านก็จะจ่ายให้คนละ 400 บาท

1.2.4.2 การดูแลสุขภาพ

ชุมชนบ้านสามขาสามารถแบ่งผู้ป่วยได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่ วัยเด็ก วัยแรงงานและวัยชรา ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วจะไม่มีอาการเจ็บป่วยร้ายแรง เป็นโรคทั่วไป เช่น เด็กๆ ส่วนใหญ่มักเป็นโรคเกี่ยวกับทางเดินหายใจ เมื่ออากาศเปลี่ยนแปลง สำหรับในวัยแรงงานพบอาการโรคปวดกล้ามเนื้อ เนื่องจากการทำงานที่ใช้แรงงานหนัก ในวัยชรามักเป็นไข หรือปวดเมื่อยตามวัยที่สูงขึ้น ที่มาของความแข็งแรงของชาวบ้านสามขานั้นเกิดจากอาหารการกินที่มาจากธรรมชาติซึ่งเป็นอาหารที่สะอาดไม่มีสารพิษเจือปน และส่วนใหญ่เป็นผักและผลไม้ที่ให้วิตามินที่จำเป็นต่อร่างกาย ช่วยสร้างภูมิคุ้มกันให้กับร่างกาย ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญทำให้ร่างกายแข็งแรง

“ชาวบ้านสามขาอายุมากกว่า 85 อยู่มาก ส่วนใหญ่แข็งแรงและยังช่วยเหลือตัวเองได้อยู่ เนื่องมาจากอาหารการกินอาหารที่ดี อาหารที่ดีเป็นปัจจัยเสริมที่ทำให้ผู้สูงอายุแข็งแรง”

(มณี จันทร์จอม สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

นอกจากอาหารที่เสริมภูมิคุ้มกันของร่างกายแล้ว ชาวบ้านสามขายังได้รับการอบรมด้านสุขภาพจากอนามัย เพื่อให้ชาวบ้านมีสุขภาพที่ดี โดยมีเภสัชกรเป็นวิทยากร ให้ความรู้ทั้งในเรื่องยา การออกกำลังกาย และการลดสิ่งมีนเมา

“ชาวบ้านรู้ว่าการออกกำลังกายนั้นดี ทำให้ร่างกายแข็งแรง มีกำลังทำให้ทำงานสบายขึ้น ปวดเมื่อยน้อยลง แต่ชาวบ้านก็ต้องใช้เวลาในการเรียนรู้ที่จะปฏิบัติตัวตามนั้น”

ชาวบ้านสามชาติมีเหล่าและสูญบุหรื้น้อยมาก เนื่องจากชาวบ้านพยายามที่จะลดสิ่งที่ทำให้ป่วย จะได้ไม่ต้องเสียเงินซื้อยา เงินก็จะเหลือใช้"

(มณี จันทรจอม. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

จากปัญหาทางเศรษฐกิจของหมู่บ้าน ทำให้ชุมชนมีการตั้งกลุ่มในชุมชนขึ้น โดยกลุ่มเหล่านี้ถูกตั้งขึ้นโดยแบ่งการดูแลของหมู่บ้าน เพื่อให้สามารถดูแลกันและกันได้อย่างทั่วถึง หนึ่งกลุ่มจะสมาชิกประมาณ 10 ครัวเรือน และในแต่ละกลุ่มจะมีหัวหน้าหมวดคอยดูแล

"การที่มีกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้านคอยให้ความช่วยเหลือกันและกัน กลุ่มเหล่านี้ยังช่วยหาคำปรึกษา พุดคุย ทำให้ชาวบ้านไม่มีความเครียด เกิดความอบอุ่นในชุมชน ยังช่วยให้สุขภาพจิตใจดีขึ้นด้วย"

(คุณมณี จันทรจอม. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

นอกจากนี้ ปัญหาทางเศรษฐกิจยังก่อให้เกิดการทำวิจัยชาวบ้านมากมายในการแก้ไขปัญหา โดยเฉพาะการทำบัญชีครัวเรือนนั้น เป็นสิ่งที่ทำให้ชาวบ้านตระหนักถึงคำว่า "ลูกมากจะยากจน มีลูก 1 คนจนไป 10 ปี" (ศรีนวล วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548) ชาวบ้านสามชาติจึงให้ความสำคัญในเรื่องการวางแผนครอบครัวเป็นอย่างมาก โดยการวางแผนครอบครัวนี้เป็นหน้าที่ของเจ้าหน้าที่อนามัยเป็นผู้ให้ความรู้ และคำปรึกษากับชาวบ้าน ด้วยเหตุนี้เองช่วงหลังชาวบ้านสามชาติไม่นิยมมีบุตร อย่างมากเพียงคนเดียว โดยถือคติกันว่า เลี้ยงให้มีคุณภาพดีกว่าปริมาณ

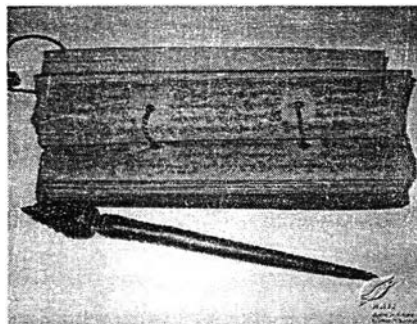
"ปี 2547 ที่ผ่านมามีคนเกิดแค่ 1 คน นี่คือนโยบายของบ้านสามชาติคือมีคนตายมากกว่าคนเกิด อัตราเพิ่มติดลบตลอด ทำให้ทางแกนนำหมู่บ้านคิดกันว่าในอนาคตอาจมีคนรับจ้างดูแลคนแก่ อนามัยเป็นที่เลี้ยง หมู่บ้านทั้งหมู่บ้านจะต้องดูแลกันเป็นระบบครอบครัวใหญ่"

(มณี จันทรจอม. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

1.2.4.3 ยารักษาโรค

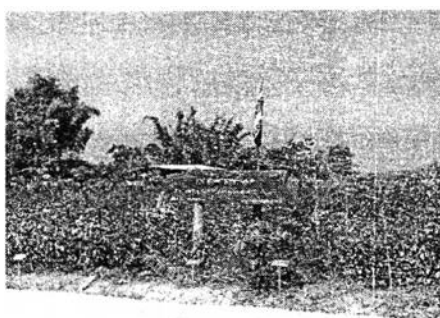
ปัจจุบันชาวบ้านสามชาติให้ความสำคัญกับสมุนไพรเพิ่มมากขึ้น และพยายามอยู่กับธรรมชาติให้มากที่สุด โดยเฉพาะในเรื่องสมุนไพรนี้ ชุมชนบ้านสามชาติมีตำรายาสมุนไพรภาษา

ล้านนาที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษอยู่ ซึ่งปัจจุบันจากความสนใจในเรื่องสมุนไพรนี้ จึงได้มีการ
แปลเพื่อให้คนรุ่นหลังอ่านและเข้าใจได้

ภาพที่ 8 ตำรายาสมุนไพรภาษาล้านนา

นอกจากนี้ชาวบ้านสามขาได้ร่วมกันสร้างสวนป่าสมุนไพร ชุมชนบ้านสามขาขึ้น โดย
ปลูกพืชสมุนไพรหลากหลายชนิด พร้อมทั้งปิดป้ายชื่อสมุนไพรต่างๆ ประกอบด้วย เพื่อเป็น
สถานที่ให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากสมุนไพรต่างๆ อีกทั้งยังเป็นสถานที่ให้เด็กและเยาวชนได้
เรียนรู้เกี่ยวกับสมุนไพร ทั้งยังเป็นสถานที่ให้เด็กและเยาวชนรับผิดชอบและดูแลร่วมกันกับ
ชาวบ้านอีกด้วย

ภาพที่ 9 สวนป่าสมุนไพร ชุมชนบ้านสามขา

ภาพที่ 10 สมุนไพร

“เมื่อเวลาเจ็บป่วยเป็นไข้ เราก็รักษาด้วยสมุนไพร เช่น รากหญ้าคากับข้าวเจ้าว เอามาแช่
น้ำกินก็หาย เมื่อกินอาหารเป็นพิษ เราก็มียาสมุนไพร อีกตำราหนึ่งเรียกกันว่ายาแก้สี่ต้น
เป็นยาตำราเก่าแก่ มีสมุนไพรสี่ชนิด หนึ่งรากไม้่มวัว สองรากไม้่นางจม สามรากไม้
มะริด สี่รากไม้่มะไฟด้วผู้ เอามาแช่น้ำแล้วเอาข้าวเจ้าวลงแช่ด้วย กินแล้วได้ผลมากเป็น
ยาถอนพิษ”

(บ้านสามขา: ชุมชนแห่งการเรียนรู้, 2548:19)

ในอดีตนอกจากการรักษาด้วยยาสมุนไพรแล้ว ด้วยความเชื่อในเรื่องภูตผี จึงทำให้ชาวบ้านสามขาใช้รักษาทางไสยศาสตร์ด้วย เช่น สะเดาะเคราะห์และปิดแก้รดน้ำมนต์

“เราไม่ค่อยรู้จักยาแผนปัจจุบัน รักษากันด้วยสมุนไพรท้องถิ่น บางทีก็นำพิธีสู่ขวัญ หรือ ปูजाเทียมน ซึ่งประเพณีเหล่านี้นับวันจะสูญหายไป เพราะคนเราหลงไปกับสิ่งใหม่ๆ จน ลืมชีวิตอันดั้งเดิมเก่าๆ ของเรา”

(บ้านสามขา: ชุมชนแห่งการเรียนรู้, 2548:19)

1.3 ปัญหาของชุมชน

ชุมชนบ้านสามขาเป็นชุมชนเล็กๆ ที่ต้องช่วยเหลือตัวเองมาตลอดตั้งแต่อดีต เนื่องจากสภาพที่ตั้งซึ่งอยู่ห่างไกลจากชุมชนอื่นและเป็นชุมชนปิดที่ถูกโอบล้อมด้วยเทือกเขาทำให้การเดินทางและการสื่อสารเข้ามาถึงชุมชนได้อย่างยากลำบาก นอกจากชุมชนบ้านสามขาต้องพึ่งพาตนเองแล้ว สิ่งสำคัญก็คือธรรมชาติที่คงอยู่ให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์มาจนปัจจุบัน ปัญหาของชุมชนบ้านสามขาที่ต้องการการแก้ไขอย่างเร่งด่วน ได้แก่ ปัญหานี้สิน และปัญหาการจัดการทรัพยากรน้ำ ซึ่งทั้งสองปัญหานี้ล้วนเกิดจากการที่ชุมชนบ้านสามขาตั้งอยู่ในพื้นที่ห่างไกลที่ไม่ได้รับการพัฒนาจากรัฐในด้านสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปาและโทรศัพท์ เป็นต้น ทำให้เมื่อมีการเชื่อมต่อระหว่างชุมชนบ้านสามขากับชุมชนภายนอก ความเจริญภายนอกเข้ามาสู่ชุมชนบ้านสามขาโดยชุมชนไม่ทันตั้งตัว ทำให้เกิดปัญหานี้สินขึ้นในชุมชน อีกทั้งการพึ่งพิงธรรมชาติมาตลอดเป็นระยะเวลาหลายปี ใช้ประโยชน์และทำลายโดยไม่ได้ตระหนักถึงผลเสียที่จะตามมา ไม่มีการดูแลรักษาจนเกิดเป็นปัญหาความแห้งแล้งที่ชุมชนบ้านสามขาและชุมชนใกล้เคียงต้องช่วยกันแก้ไข

1.3.1 ปัญหานี้สิน

นี้สิน เป็นปัญหาหลักของชุมชนที่ชาวบ้านสามขาต้องร่วมมือกันแก้ไขปัญหา การแก้ปัญหานี้สินนี้ เริ่มขึ้นเมื่อชาวบ้านตระหนักถึงนี้สินของตนเองที่มีอยู่มากมายจนไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาของตัวเองได้ จึงหันหน้าเข้าหากัน เพื่อปรึกษาพูดคุยกันถึงปัญหาของตนเอง แรกเริ่มนั้นน้อยคนนักที่จะเล่าถึงปัญหาของตน แต่เมื่อมีคนกล้าเล่าและเห็นว่าปัญหาของแต่ละ

คนคล้ายคลึงกัน อีกทั้งความสัมพันธ์กันแบบเครือข่ายก็จึงร่วมกันแก้ไขปัญหามากกว่าจะทับถมปัญหาซึ่งกันและกัน

1.3.1.1 เหตุแห่งหนี้

เมื่อปีพ.ศ. 2501 ชุมชนบ้านสามขาพร้อมมือกันตัดถนนเข้า - ออกหมู่บ้านเพื่อให้การเดินทางสะดวกมากยิ่งขึ้น ชาวบ้านไม่ต้องเสียเวลาเดินทางเป็นวันหรือค้างแรมขณะเดินทางเข้าเมือง เมื่อการคมนาคมสะดวกมากขึ้น ความเจริญที่มาพร้อมความสะดวกสบายนี้ก็ตามมาด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นการซื้อรถกระบะ รถจักรยานยนต์ เพื่อการเดินทางที่สะดวกสบายมากขึ้น แต่นั่นกลับเป็นเหตุแห่งหนี้ที่ชุมชนจะต้องแบกรับ ไม่ว่าจะเป็นเงินค่าผ่อนรถหรือค่าน้ำมัน

“สิ่งแรกที่เข้ามาในชุมชนก็คือถนน พอถนนเข้ามาก็ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านเริ่มเปลี่ยนไปจากเดิม เมื่อมีถนนเข้ามา เงิน 100 บาท สามารถอยู่ได้ 1-2 เดือน กลับกลายเป็นว่าใช้วันเดียวก็หมด จากเดิมไปไหนมาไหนก็สามารถเดินไปได้และยังเป็นการออกกำลังกายด้วย เราก็เรียกร้านอาหารจักรยาน เมื่อได้รถจักรยานแล้ว เราก็อยากได้รถจักรยานยนต์ เมื่อได้แล้วก็ต้องการรถยนต์ ตรงนี้แสดงให้เห็นว่าความอยากของเราไม่เคยพอ”

(กระบวนการสู่ความเป็นไท ปลดพันธนาการ “หนี้สิน” ในแบบฉบับบ้านสามขา, 2546:7-8)

“สมัยครูไปโรงเรียน โรงเรียนบ้านสามขายังไม่มีหอรก ต้องเดินกันไปเป็นกลุ่มข้ามเขาไปถนนหนทางก็ยังไม่ดีเหมือนอย่างนี้ เลิกเรียนเสร็จต้องรีบกลับบ้าน กว่าจะถึงก็มีดีพอดิไม่มีรถรับ-ส่งเหมือนทุกวันนี้หอรก”

(คุณศรีนวล วงศ์ตระกูล, สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

นอกจากพาหนะต่างๆ ที่อำนวยความสะดวกในการเดินทางแล้ว เทคโนโลยีต่างๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ เหล่านี้ก็เข้ามาสู่ชุมชนด้วยเช่นกัน

“ตอนนั้นประมาณปี 24 ทั้งหมู่บ้านมีทีวีอยู่ 2 เครื่องอยู่ที่บ้านผมเครื่องหนึ่ง บ้านลุงไวเครื่องหนึ่ง จำได้ว่าช่อง 7 มีสื่ออยู่ช่องเดียว ไฟฟ้าไม่มีใช้หอรกแต่ใช้แบตเตอรี่เสียบแทน”

(ชัย วงศ์ตระกูล, สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

หลังจากมีโทรทัศน์เข้ามาชุมชนบ้านสามขา ก็ก้าวสู่วงจรหนี้สิน หนี้สินชุมชนมีพื้นฐานมาจากความอยาก โดยเฉพาะหลังจากพ.ศ. 2529 ไฟฟ้าเข้ามาสู่ชุมชน

“การที่เราดูทีวีอย่างต่อเนืองทำให้เราใช้ชีวิตแบบเดิมไม่ได้ ต้องใช้ชีวิตที่ทันสมัย เมื่อก่อนอาหารการกินเราสามารถทำได้ เช่น ปลา ร้า เกลือ แต่ในทีวีบอกเราว่าต้องกินน้ำปลาทิพย์รส ต้องกินซูเปอร์ไก่ก่อน เราก็หลงไปกับมัน เราไปเป็นเครื่องมือให้กับเขาโดยไม่รู้ตัว เมื่อโฆษณามาถึงบ้านเราสิ่งเหล่านั้นมันก็ตามมา สุดท้ายเมื่อสิ่งเหล่านี้เข้ามาสร้างความสะดวกสบายแต่รายได้เท่าเดิม”

(กระบวนการสู่ความเป็นไท ปลดพันธนาการ “หนี้สิน” ในแบบฉบับบ้านสามขา, 2546:8)

ความอยากมีอยากได้อย่างไม่มีความพอเพียง ประกอบกับความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของชุมชนในเรื่องการกู้ยืมทำให้เกิดปัญหาหนี้สินมากขึ้นเรื่อยๆ โดยที่ชาวบ้านไม่สามารถแก้ไขได้ เนื่องจากการที่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) นำเงินมาให้ชุมชนกู้ยืมเพื่อนำไปลงทุนทางการเกษตรโดยไม่ได้ให้ความรู้ที่ถูกต้องกับชุมชนในการชำระเงินคืนและดอกเบี้ยเงินกู้ เมื่อถึงเวลาที่ต้องชำระเงินคืน ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่สามารถนำเงินมาชำระคืนได้ เนื่องจากเงินที่กู้มานั้นนำไปซื้อสินค้าฟุ่มเฟือยจนหมดไม่ได้นำไปลงทุนให้เกิดประโยชน์

“การพัฒนาอาชีพไม่มีใครพูดถึงเลยว่ารายได้ปัจจุบันเราจะทำอย่างไรให้มันกระเตื้องขึ้น จาก 40-50 บาทต่อวันเป็น 100 บาท ตรงนี้ไม่มีใครคิด เวลาความจนมาถึงตัวเอง เช่นอยากได้รถจักรยานยนต์เราก็นึกถึงแหล่งเงินทุนว่าเราจะกู้ได้จากที่ไหน ท้ายที่สุดก็มาลงที่ ธกส. ทุกเรื่องไป”

(กระบวนการสู่ความเป็นไท ปลดพันธนาการ “หนี้สิน” ในแบบฉบับบ้านสามขา, 2546:8)

ชาวบ้านจึงแก้ปัญหาด้วยการกู้เงินนอกระบบมาเพื่อชำระเงินคืนธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ได้ทันเวลา แต่ในการกู้เงินนอกระบบนั้นมีอัตราดอกเบี้ยสูงทำให้ดอกเบี้ยเงินกู้สูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ในที่สุดชาวบ้านไม่สามารถชำระเงินคืนได้ทัน อีกทั้งขณะนั้นในปีพ.ศ. 2539 สภาพเศรษฐกิจของประเทศตกต่ำด้วย ทำให้หนี้สินของชุมชนเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

1.3.1.2 การแก้ปัญหาหนี้สิน

ชุมชนบ้านสามขา มีความพยายามในการแก้ปัญหาหนี้สินอย่างต่อเนื่อง ทั้งการจัดตั้งกลุ่มกองทุนต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับระบบกลุ่มเครือข่ายทำให้ชุมชนมีความสามัคคี ร่วมกันคิดแก้ปัญหาาร่วมกัน กลุ่มต่างๆ ที่เกิดขึ้นมีถึง 39 กลุ่มตามสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละช่วง เช่น กลุ่มรวมญาติ, กลุ่มชาวนา, กลุ่มการศึกษา, กลุ่มแม่บ้านและกลุ่มคนชรา เป็นต้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือสมาชิกของกลุ่มให้มีแหล่งกู้ยืมเงินยามจำเป็นจากเงินที่สมาชิกลงเงินออมไว้นั่นเอง แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นตามมาคือ ผู้กู้ไม่สามารถส่งเงินกู้ได้ตามกำหนดและกลายเป็นหนี้เสียไม่สามารถนำเงินมาชำระคืนได้ เมื่อการจัดตั้งกลุ่มในชุมชนไม่ได้ผล ชุมชนจึงค้นหาวิธีการใหม่ๆ

“กองทุนหมู่บ้านที่ได้มา การจัดการไม่ดี สะเปะสะปะไปหมด ปล่อยกู้ร้อยละ 5 เกิดเป็นหนี้สิน พอจะต้องนำเงินไปคืนเค้าปรากฏไม่มีเงิน”

(ชัย วงศ์ตระกูล, สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ดีปาละสามขาจัดขึ้นโดยใช้รูปแบบจากกลุ่มออมทรัพย์ของพระอาจารย์สุบิน ปณีโต วัดไร่ล่อม จังหวัดตราด และแนวคิดจากกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ของครูชบ ยอดแก้ว จังหวัดสงขลา มาปรับใช้ให้เหมาะสมกับชุมชนบ้านสามขาโดยอาศัยการมีส่วนร่วมระดมความคิดของสมาชิก 553 คน (ร้อยละ 90 ของคนในชุมชน) (กระบวนการสู่ความเป็นไท ปลดพันธนาการ “หนี้สิน” ในแบบฉบับบ้านสามขา, 2546:9) การแก้ไขปัญหที่เกิดจากความอยาก ความสบายและความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของชาวบ้านนั้น ต้องใช้เวลาและความอดทนเป็นอย่างมาก

“เป็นหนี้ประมาณ 7 แสน คนที่ยังไม่ส่งหนี้ ต้องเรียกกรรมการมาดูแล ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้น ดอกเบี้ย 1% ต่อเดือน”

(ชัย วงศ์ตระกูล, สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

ทำให้ชุมชนต้องตั้งกฎต่างๆ ขึ้นมา เพื่อเป็นการรับรู้ร่วมกันในปัญหาและช่วยเหลือกันแก้ปัญหา เพราะการแก้ปัญหาหนี้สินของชุมชนต้องได้รับความช่วยเหลือของชุมชนเอง การตั้งกฎนี้เกิดจากความตระหนักร่วมกันของชุมชน และชาวบ้านทุกคนพร้อมจะทำตาม

“แต่ก็ยังมีคนไม่ส่งหนังสืออีก 13 ราย เลยต้องคุยกันในที่สุดตกลงว่าให้ส่งโดยที่ไม่เอาดอกไม้
ไม่อย่างนั้น จะโดนกฎ 3 ข้อ คือ

ตัดน้ำบ้านตัวเอง และญาติ

ตัดฉมาปนกิจศพ

ไม่ให้คนอื่นยุ่งด้วย ไม่ว่างงานใดๆ”

(ชัย วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

“สามขาจะแก้ไขปัญหาได้คนก็ต้องมีความรู้ มีองค์ความรู้ มีการจัดการปัญหาของตนเอง
ได้ ต้องพึ่งตนเองให้มาก พวกเราคิดว่าก่อนจะพึ่งคนอื่นต้องพึ่งตนเองเสียก่อน เมื่อ
พยายามจนถึงที่สุดแล้ว จึงค่อยยื่นมือออกไปขอความช่วยเหลือจากภายนอก”

(บ้านสามขา: ชุมชนแห่งการเรียนรู้, 2548:24)

นอกจากการจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ดีปาละแล้ว ชุมชนได้ร่วมกันจัดตั้งร้านค้า
ชุมชนขึ้นเพื่อเป็นธุรกิจของชุมชนอีกด้วย ขณะเดียวกันนี้เองที่ชุมชนเริ่มให้ความสนใจที่จะเข้า
ร่วมกระบวนการวิจัยของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)

“ชุมชนเริ่มจะได้คิดและรู้สึกตัวเองถึงภาวะหนี้สินที่มีอยู่และความพยายามที่จะแก้ไข
ปัญหาที่เกิดขึ้น แต่บางครั้งดูเหมือนยิ่งแก้ไขก็ยังมีปัญหาเพราะขาดแนวทางที่เป็นแบบ
แผนและระบบการจัดการที่ชัดเจนและดีที่สุด ด้วยเหตุนี้เองทำให้คนในชุมชนเริ่มให้
ความสนใจที่จะเข้าร่วมกระบวนการทำงานวิจัยแบบนี้ส่วนร่วมของสำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย หรือ สกว.”

(กระบวนการสู่ความเป็นไท ปลดพันธนาการ “หนี้สิน” ในแบบฉบับบ้านสามขา, 2546:10)

งานวิจัยชุมชนแรกเริ่มนั้น ชาวบ้านไม่ให้ความร่วมมือเพราะไม่เห็นประโยชน์

“มันก็ไปเป็นเครื่องมือเขา เขามาสัมภาษณ์ ให้ข้อมูลแก่เขาไปหมด แต่ผลจากการวิจัยก็
ไม่ได้ให้ประโยชน์ใดใดกับเราเลย”

(กระบวนการสู่ความเป็นไท ปลดพันธนาการ “หนี้สิน” ในแบบฉบับบ้านสามขา, 2546:11)

หลังจากการปรึกษากันในชุมชนและได้รับรู้ว่างานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยท้องถิ่นที่วิจัยไปด้วยปฏิบัติไปด้วย ลองผิดลองถูก มีการเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้ชาวบ้านบางคนคิดว่าจะลองทำ ส่วนอีกหลายคนยังไม่มั่นใจนักหากก็เลือกที่จะลองทำ โดยมีเงื่อนไขว่าเรื่องที่จะต้องเป็นปัญหาของชุมชนจริงๆ ซึ่งก็คือ ปัญหาหนี้สิน โดยเริ่มจากการสำรวจหนี้สินจริงของชุมชน ซึ่งก่อนทำการสำรวจนั้นชาวบ้านสามขาได้มีการประเมินว่าหมู่บ้านมีหนี้สินประมาณ 5-7 ล้านบาท แต่เมื่อทำการสำรวจจริงปรากฏว่าหนี้สินทั้งหมดในชุมชนมีถึง 18 ล้านบาท ชุมชนจึงเริ่มการทำบัญชีครัวเรือนเพื่อรู้จักตัวเองผ่านการวิเคราะห์ข้อมูลบัญชีครัวเรือน ในช่วงแรกการทำบัญชีครัวเรือนของชุมชนมีปัญหาอยู่บ้าง เนื่องจากชาวบ้านบางคนเขียนหนังสือไม่ได้ จึงแก้ปัญหาด้วยการวาดรูปแทน

“บางคนเขียนไม่ได้แต่ก็พยายามที่จะสื่อสาร โดยใช้การวาดภาพ เช่น จ่ายค่างานศพก็วาดโลงศพ ถ้าทำบุญวัดก็วาดรูปพระสงฆ์”

(กระบวนการสู่ความเป็นไท ปลดพันธนาการ “หนี้สิน” ในแบบฉบับบ้านสามขา, 2546:17)

หลังจากมีการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นแล้ว จึงเข้าสู่ขั้นตอนของการปฏิบัติและวิเคราะห์ข้อมูลทุกเดือน การทำบัญชีครัวเรือนนี้ทำให้ชาวบ้านรู้จักตนเองมากขึ้น รู้ว่ารายรับ-รายจ่ายได้มาจากไหนและจ่ายออกไปเพื่ออะไร พุ่มเฟื่อยหรือไม่ ทำให้สามารถควบคุมค่าใช้จ่ายของครอบครัวได้

“ร้อยละ 66 ของครัวเรือนทั้งหมด ได้นำข้อมูลจากการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายครัวเรือนไปใช้ประโยชน์ ช่วยในการวางแผนชีวิต หลายครัวเรือนพยายามปรับตัว มีความระมัดระวังในการใช้จ่ายมากขึ้น”

(กระบวนการสู่ความเป็นไท ปลดพันธนาการ “หนี้สิน” ในแบบฉบับบ้านสามขา, 2546:19)

นอกจากการทำวิจัยท้องถิ่นแล้ว ชุมชนได้มีโอกาสเข้าร่วมอบรมที่เชิงรอยอโคก จึงทำให้การรวมกลุ่มที่หยุดชะงักไปถูกรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้ง ชุมชนมีการจัดตั้งกลุ่มอาชีพขึ้นมาหลากหลายเพื่อเป็นการหารายได้มากกว่ารายจ่าย ซึ่งกลุ่มเหล่านี้ เช่น ผลิตภัณฑ์สบู่ ยาสระผม เป็นต้น ทำให้ชุมชนไม่ต้องไปซื้อผลิตภัณฑ์ที่มีราคาสูง อีกทั้งเป็นการช่วยเหลือชุมชนกันเองด้วย แต่การจัดตั้งกลุ่มอาชีพนั้นต้องมีเหตุให้สลายไป โดยชุมชนให้ความเหตุผลว่า กิจกรรมกลุ่มที่ช่วยกันขับเคลื่อนทั้งหมดนั้นเป็นสิ่งที่ดีมาก แต่ที่ไม่สำเร็จเพราะสมาชิกกลุ่มแต่ละคนที่มาช่วยกันทำและยืนอยู่จุดนี้ทุกคนล้วนประสบปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจอยู่แล้วทั้งสิ้น ดังนั้นเมื่อใช้เวลาในแต่ละวัน

ลงมือทำกิจกรรมกลุ่ม กิจกรรมอาชีพส่วนตัวจึงถูกละเลยไป ทำให้ขาดรายได้ที่เคยได้รับประจำวัน เหตุนี้เองชุมชนถึงกลับมาทบทวนเรื่องการจัดบัญชีครัวเรือนอีกครั้งโดยมีการปรับรูปแบบของการบันทึกใหม่เพื่อให้ง่ายต่อการกรอกข้อมูลของชาวบ้าน

“ทุนก็มีแล้ว กลุ่มต่างๆ ก็มีแล้ว แต่ยังขาดความรู้เรื่องการจัดการ จึงใช้กระบวนการวิจัยเข้ามาช่วยให้ชาวบ้านศึกษาข้อมูลของตนเอง สิ่งที่ชุมชนขาดคือข้อมูลของตนเอง เราจึงทำบัญชีครัวเรือนกันขึ้น นำมาวิเคราะห์กันทุกเดือน เมื่อวิเคราะห์แล้วก็นำเสนอต่อเวทีประชาคมใหญ่ รู้ว่าในขณะนี้ตนเองอยู่ตรงไหน”

(บ้านสามขา: ชุมชนแห่งการเรียนรู้, 2548:24)

ปัญหาต่างๆ ที่ชุมชนบ้านสามขาประสบนั้นเป็นแรงกระตุ้นที่ดีสำหรับชุมชนในการเรียนรู้และพัฒนาตนเองตลอดจนชุมชนให้รอดพ้นจากปัญหาต่างๆ และอยู่กันอย่างมีความสุขเช่นเดิม ชุมชนบ้านสามขาจึงเปิดรับสิ่งต่างๆ ที่จะช่วยพัฒนา พร้อมทั้งจะเรียนรู้และทดลองอยู่เสมอ ปัจจุบันชุมชนบ้านสามขาเกิดกิจกรรมการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชุมชนขึ้นมามากมาย เช่น บัญชีครัวเรือน ร้านค้าชุมชน และธนาคารสมอง ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านรู้ปัญหาของตนเองและนำไปสู่การแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ อีกทั้งยังก่อให้เกิดอาชีพและรายได้เพิ่มขึ้นด้วย

1.3.2 ปัญหาความแห้งแล้ง

ชุมชนบ้านสามขาใช้ประโยชน์จากฝืนป่าบนเทือกเขาด้านหลังชุมชนมาตั้งแต่อดีต จนปัจจุบันฝืนป่าแห่งนี้ยังเป็นที่พักพิงของชุมชนมาโดยตลอด ป่าด้านหลังชุมชนจัดว่าเป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญของชุมชนเป็นอย่างยิ่ง เป็นปัจจัย 4 สำหรับการดำรงชีวิตของชุมชนอย่างแท้จริง ทั้งอาหาร น้ำ ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค ดังนั้นหากชุมชนไม่ตระหนักถึงความสำคัญของป่าและการดูแลรักษาซึ่งหากฝืนป่าถูกทำลายมากเท่าใด การฟื้นฟูให้กลับมาสมบูรณ์อีกครั้งจำเป็นต้องใช้เวลานานมากขึ้นเท่านั้น

1.3.2.1 เหตุแห่งความแห้งแล้ง

ปัญหาความแห้งแล้งที่เกิดขึ้นกับฝืนป่าด้านหลังชุมชนนั้นเกิดจากความมักง่ายและรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ธรรมชาติพร้อมที่จะให้มนุษย์ได้ใช้ประโยชน์เพื่อการดำรงชีวิต เป็นทั้งอาหาร แหล่งต้นน้ำ ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคเมื่อเจ็บป่วย แต่ความต้องการไม่มีที่สิ้นสุดของมนุษย์ ใช้

ประโยชน์จากธรรมชาติเพียงอย่างเดียวโดยไม่มี การดูแลรักษา อีกทั้งทำลายธรรมชาติด้วยความมั่งงายและรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ทำให้ธรรมชาติเสื่อมโทรมและไม่เหลือให้มนุษย์ได้ใช้ประโยชน์ ชุมชนบ้านสามขา ก็เช่นกัน ความเคยชินจากการได้รับประโยชน์จากธรรมชาติโดยไม่มี การดูแลรักษา กำลังทำร้ายชุมชน การตัดไม้มากมายที่ไม่ได้เป็นเพียงการสร้างที่อยู่อาศัยของตน แต่เป็นการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อการค้า ผืนป่าถูกทำลายและลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว

“คนเขาขึ้นไปตัดไม้ใหญ่ลงมาใช้สร้างบ้านกัน แต่ถ้าแค่นั้นมันไม่หมดเร็วหรอก บางคนเขาตัดไปขาย”

(คำ อินทร์นาคัน. สัมภาษณ์, 28 พฤศจิกายน 2547)

นอกจากการทำลายป่าเพื่อการค้าแล้ว ยังเกิดจากความมั่งงายจากการจุดไฟหรือทิ้งกัน บุหรี่ที่ยังไม่ดับสนิท ก่อให้เกิดไฟป่าขึ้นและมีความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งเป็นการทำลายต้นไม้และความชุ่มชื้นในดินอีกด้วย เมื่อจำนวนป่าไม้ลดลงก็ไม่สามารถเก็บความชุ่มชื้นให้อยู่กับผืนป่าได้อีก เนื่องจากไม่มีรากต้นไม้คอยดูดซับน้ำไว้ ผืนเริ่มไม่ตกตามฤดูกาล ต้นน้ำต้นเขินเกิดความแห้งแล้งขึ้น

“ไฟป่าเคยลุกลามมาจนถึงป่าด้านข้างโรงเรียน ไฟป่าที่เกิดร้อยละ 99 เกิดจากชาวบ้านเป็นตัวการ”

(ศรินทร์ล วงศ์ตระกูล. แหล่งที่มา <http://www.manager.co.th>, 15 ตุลาคม 2547)

นอกจากฝนจะไม่ตกตามฤดูกาลแล้วการที่จำนวนป่าไม้ลดจำนวนลงทำให้ไม่มีรากต้นไม้ช่วยยึดหน้าดินบนเขาไว้ ทำให้เมื่อน้ำฝนกัดเซาะให้หน้าดินพังทลาย และไหลลงสู่หมู่บ้านด้านล่างอย่างรวดเร็ว ในปีที่ฝนตกชุกไม่ได้หมายความว่าความแห้งแล้งนี้จะหมดไป เนื่องจากการไหลลงสู่ด้านล่างอย่างรวดเร็วทำให้ดินและรากต้นไม้ไม่สามารถดูดซับน้ำไว้ได้

“เวลาฝนตก ถนนนี้เป็นทะเลเลย น้ำมันไหลลงมาท่วมหมด ฝนตกเยอะก็จริงแต่อ่างเก็บน้ำบนเขาแห้ง มาไหลลงมาเร็วมาก”

(เดือนฉาย วรรณสูงศรี. สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2547)

1.3.2.2 การแก้ปัญหาความแห้งแล้ง

ชุมชนบ้านสามขาตระหนักถึงความสำคัญของผืนป่าด้านหลังชุมชนเป็นอย่างมาก เนื่องจากชุมชนต้องใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะน้ำ ปัจจุบันชุมชนบ้านสามขาใช้น้ำจากการประปาและต้นน้ำบนเขา แม้ว่าค่าน้ำที่ชุมชนต้องจ่ายเพียง 60 บาทต่อปี แต่หากใช้น้ำจากต้นน้ำบนเขา ชุมชนจะไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายในเรื่องน้ำ น้ำคือชีวิตของชุมชนบ้านสามขาเป็นอย่างมาก อาชีพหลักของชุมชนคือการทำนาซึ่งเป็นอาชีพที่ต้องใช้น้ำในปริมาณมาก หากว่าการทำนาต้องใช้น้ำประปา ชุมชนจะเสียค่าน้ำจำนวนมากซึ่งต้นทุนการผลิตก็สูงขึ้นด้วย ส่งผลกระทบมากมายตามมา ชุมชนจึงมีการประชุมเพื่อหาทางแก้ไขร่วมกันที่จะรักษาป่าต้นน้ำให้อยู่เพื่อชุมชนได้ใช้ประโยชน์ไปนานๆ จากที่ประชุมเกิดมาตรการการอนุรักษ์ป่ามากมาย ทั้งการป้องกันไฟป่าซึ่งใครจุดไฟเผาป่าหรือทำให้เกิดไฟป่าขึ้นจากความมกง่าย ผู้นั้นต้องโทษเสียค่าปรับ 10,000 บาท

“บางคนไม่ได้ตั้งใจแต่มกง่าย อย่างกันบูหรี่ที่ดับไม่สนิททิ้งลงมา ต้นไม้ใบไม้มันเป็นเชื้อเพลิงอยู่แล้ว ไฟก็ไหม้และด้วยความแห้งแล้งไฟก็ลามเร็วมาก ดับยาก กว่าจะดับได้ ปากก็เสียไปเยอะแล้ว แต่บางคนร้ายกว่าจุดไฟเผาป่าเพื่อดักจับสัตว์ป่า เลยต้องมีกฎค่าปรับหมื่นบาท”

(ชัย วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

สำหรับทรัพยากรน้ำมีการมาตรการการจัดสรรน้ำออกมา เป็นกฎที่ต้องปฏิบัติร่วมกัน สำหรับเกษตรกรทำให้สามารถใช้น้ำได้อย่างทั่วถึงเสมอและมีประสิทธิภาพ

“ถ้าปล่อยน้ำมาตามลำเหมือง ต้องเรียงลำดับตั้งแต่คนแรกเปิดน้ำเข้านาทั่วแล้วต้องปิดประตูน้ำตัวเอง เพื่อให้คนต่อไปใช้ได้ หากไม่ปิดมีความผิดปรับ 500 บาท และคนต่อไปต้องคอยดูแลไม่ให้น้ำเลยประตูน้ำตัวเอง หากปล่อยให้เลยประตูน้ำตัวเองแล้วเอาน้ำย้อนจะถูกปรับ 500 บาท”

(ศรีนวล วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2547)

มาตรการต่างๆ ที่ชุมชนร่วมกันตั้งขึ้นนั้น ก็เพื่อให้ชุมชนเกิดความตระหนักร่วมกันว่าปัญหากำลังเกิดขึ้น และต้องเร่งแก้ไข แม้ว่าการกำหนดมาตรการจะเป็นเพียงการแก้ที่ปลายเหตุ แต่ก็เป็นการสร้างนิสัยที่ดีต่อชุมชน ในการรู้รักษาคุณค่าของธรรมชาติให้อยู่คู่กับชุมชนไปนานๆ นอกจากนี้ชุมชนบ้านสามขาได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานที่หน่วยฮองไคว์ เรียนรู้ต้นแบบการฟื้นฟู

สภาพป่าเสื่อมโทรมตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ โดยการสร้างฝายชะลอน้ำหรือฝายแม้ว เพื่อนำความชุ่มมาแก้ปัญหาความแห้งแล้งที่เกิดขึ้น

1.3.3 กิจกรรมการแก้ปัญหา

การแก้ปัญหาของชุมชนบ้านสามขานั้น ชุมชนมองว่าการแก้ไขปัญหานี้ไม่สามารถจะแก้ปัญหาเฉพาะเรื่องหนึ่งสินอย่างเดียวยได้ การแก้ปัญหาคงต้องมองภาพเป็นองค์รวม คือทุกเรื่องที่เกิดขึ้นในชุมชนส่งผลต่อการแก้ปัญหานี้สินทั้งสิ้น จากการที่ชุมชนได้มีกระบวนการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาหนึ่งสินแล้วนั้น ทำให้ชุมชนรู้จักตนเองและท้องถิ่นมากยิ่งขึ้นและสามารถหาวิธีแก้ปัญหาของชุมชนได้ จึงเกิดเป็นกิจกรรมต่างๆ มากมายเพื่อช่วยในการแก้ไขปัญหานี้สิน ได้แก่ กิจกรรมแก้ปัญหานี้สิน, กิจกรรมรักษาสถาปัตยกรรมท้องถิ่น และกิจกรรมพัฒนาชุมชน

1.3.3.1 กิจกรรมแก้ปัญหานี้สิน

กิจกรรมแก้ปัญหานี้สินของชุมชนบ้านสามขา ได้แก่ บัญชีครัวเรือน, ธนาคารสมอง และร้านค้าชุมชน ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ตั้งขึ้นเพื่อช่วยในการแก้ไขปัญหาด้านการเงินของชุมชน ให้ชุมชนรู้จักตัวเองและประมาณค่าใช้จ่ายของตัวเอง และสามารถสร้างอาชีพให้กับชุมชน อีกทั้งยังให้ความรู้แก่ชุมชนในเรื่องการจัดการการเงินอีกด้วย

บัญชีครัวเรือน

การทำบัญชีครัวเรือน หรือ Balanced Scorecard(BSC) ของชุมชนบ้านสามขา เริ่มต้นด้วยการตั้งคำถามกับตนเองว่าชีวิตของครอบครัวในอนาคตจะเป็นอย่างไร แต่ละเรื่องมีค่าใช้จ่ายในแต่ละปีประมาณเท่าใด และจะหารายได้จากที่ใดบ้าง เป็นจำนวนเท่าใด เป็นการวางแผนการใช้จ่ายในอนาคต ซึ่งการตั้งคำถามแบบนี้หากสามารถละเอียดมากก็จะทำให้สามารถวางแผนค่าใช้จ่ายได้ละเอียดมากยิ่งขึ้น เป็นการตรวจสอบและรู้จักตนเองมากขึ้น แต่การทำบัญชีไม่ใช่เรื่องง่ายต่อชุมชน เมื่อต้องมีการจดบันทึกและการคำนวณจึงต้องใช้ความพยายามเป็นอย่างมาก แต่เมื่อทำได้เป็นประจำก็สามารถทำให้รู้ว่าควรจัดการรายได้และรายจ่ายของตนเองอย่างไร

“เมื่อคิดรายรับและรายจ่ายของครอบครัวในแต่ละเรื่องแล้วทำให้ปวดหัวมาก ยิ่งคิดยาวออกไป เช่น ส่งให้ลูกสาวเรียนที่สถาบันอุดมศึกษาใกล้บ้านตามที่เธอต้องการ กว่า จะจบใช้เวลา 4 ปี คิดทุกอย่างแล้วคาดว่าจะต้องใช้เงินกว่า 3 แสนบาท แล้วจะหาเงินจากที่ไหนมาให้ได้ถึงเพียงนี้ ลำพังแต่ปลูกข้าว เลี้ยงหมู เลี้ยงวัว ปลูกหอม รั้วจ้างทำดอกไม้กระดาษสา ไม่อาจจะสะสมรายได้มากพอ จึงคิดจะไปพึ่งพาแหล่งเงินกู้ ยิ่งลูกชายอีกคนหนึ่งที่กำลังเรียนชั้นมัธยมต้นก็ต้องใช้เงินมากขึ้นเหมือนกัน คิดแล้วก็ยิ่งเหนื่อย แต่เมื่อคิดให้ละเอียดเช่นนี้แล้วก็จะสามารถหาทางแก้ไข โดยที่ทุกคนในครอบครัวรับรู้ปัญหาร่วมกันและช่วยกันหาทางแก้ไข”

(นารี อินทร์มาป็น. บ้านสามขา: ชุมชนแห่งการเรียนรู้, 2548:54)

หลังจากรู้ปัญหาแล้ว ก็ต้องหาหนทางในการแก้ปัญหา นั้น ซึ่งหนทางที่ดีที่สุดก็คงจะเป็นแก้ไขจากตนเอง

“ลงมือเปลี่ยนวิธีการจัดการในครอบครัวไปหลายอย่าง เช่น ลดค่าใช้จ่ายประจำวัน บางอย่างที่ไม่จำเป็นลงไป ลดการทำนาลงเนื่องจากเห็นว่ารายได้ไม่คุ้มค่ากับการลงทุนทำนาเพื่อให้มีข้าวพอกินก็พอแล้ว หันไปสนใจเก็บของป่าและเป็นคนกลางรวบรวมของป่าส่งขายตลาดจะมีรายได้มากกว่า อีกทั้งร่วมทุนสร้างโรงงานแปรรูปกล้วยกับน้องสาว เพราะคิดว่าจะมีรายได้มาเจือจุนครอบครัวมากขึ้น”

(จันทร์ดี วงศ์จิณา. บ้านสามขา: ชุมชนแห่งการเรียนรู้, 2548:54-55)

ปัจจุบันคุณจันทร์ดียังทำบัญชีครัวเรือนของครอบครัวอย่างสม่ำเสมอ ค่อยๆ เรียนรู้และแก้ไขกันไป ทำให้น้ำล้นที่เคยมีลดลงเรื่อยๆ

ธนาคารสมอง

ธนาคารสมองเป็นการนำเอาความคิดดีๆ มาฝาก “ธนาคารสมอง” ไว้ก่อน เนื่องมาจากตามปกติหากจะขอกู้เงินจากสถาบันการเงินทั่วไปนั้น จะต้องยื่นหลักทรัพย์เป็นค้ำประกัน แต่ชาวบ้านไม่มี มีแต่ความคิดดีๆ และความมุ่งมั่นในการทำงานซึ่งไม่อาจใช้เป็นหลักประกันได้ เมื่อนำความคิดมาฝากกับธนาคารสมอง ธนาคารสมองจะเงินกู้เพื่อไปทำเป็นโครงการเล็กๆ ดูก่อนไม่ได้ผลก็หาทางเลือกใหม่ ได้ผลก็ลงทุนกันต่อไป

“ธนาकारสมองเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์ต่อชุมชนมาก นอกจากจะช่วยสร้างอาชีพให้ตนเองและคนอื่นๆ ในชุมชนแล้ว ยังให้เยาวชนได้เข้ามาเรียนรู้อาชีพ เรียนรู้งาน ซึ่งเยาวชนจะได้เรียนรู้ในทุกๆ อาชีพที่เข้ามาดู เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสามารถนำประสบการณ์ที่ได้ไปทำให้เกิดประโยชน์ต่อไปในอนาคตได้”

(วรารัตน์ อินทร์มาบ้น. บ้านสามขา: ชุมชนแห่งการเรียนรู้, 2548:35)

ธนาकारสมองมีเด็กและเยาวชนผู้จัดการโดยเมื่อมีผู้ใหญ่มาขอเงินนั้นจะต้องทำเป็นโครงการมาเสนอ และคณะกรรมการของธนาकारสมองก็คือเด็กและเยาวชนจะเป็นผู้ตัดสินใจ นอกจากผู้ใหญ่จะได้ประโยชน์จากธนาकारสมองแล้ว เด็กและเยาวชนยังได้เรียนรู้และฝึกทักษะทางด้านการบริหารการเงินอีกด้วย อีกทั้งโครงการต่างๆ ที่ผู้ใหญ่มาขอเงินกันนั้น เด็กและเยาวชนจะได้มีโอกาสร่วมศึกษาอาชีพต่างๆ ด้วย

“ตอนนี้นำเงินไปร่วมลงทุนกับผู้ใหญ่พร้อมด้วยการแก้ปัญหาให้ผู้ปกครองที่จากเดิมเฉพาะผู้ปกครองที่ช่วยเด็ก เยาวชนที่อยู่ค่าย ต่อมาพวกเราคิดว่าผู้ใหญ่ ที่ช่วยทำประโยชน์ให้ชุมชนก็ไม่ควรมองข้าม จึงได้ขยายความคิดออกไป ถึงทุกคน ทั้งเยาวชน ข้าราชการ พระ เณร ที่ต้องการนำไปลงทุน มีคำถามว่าเด็กเยาวชนลงทุนอะไร ลงทุนสร้างเสริมประสบการณ์ การเรียนรู้ให้สมอง บางเรื่องไม่ใช่การลงทุนแต่เป็นการเพิ่มทุนทางด้านจิตใจ คงมีคุณค่ามากเช่นกันค่ะ บางท่านเราก็ต้องเรียนให้ทราบว่าไม่ต้องให้ดอกเบี้ยสูง ขนาดนั้นก็ได้ เราไม่ได้หวังดอกเบี้ยเป็นจุดประสงค์หลักแต่ละคนก็ทำหน้างานๆ และเปลี่ยนเป็นซาบซึ่งไม่สิ้นหวังท้อเหมือนตอนแรก”

(พรนันทน์ วงศ์ตระกูล. บ้านสามขา: ชุมชนแห่งการเรียนรู้, 2548:37)

อาจกล่าวได้ว่าธนาकारสมองเป็นเหมือนการเกิดใหม่ของชาวบ้านสามขา ผู้ซึ่งเคยล้มและพยายามรักษาแผลให้หายพร้อมที่จะลุกขึ้น แต่หากไม่มีคนเปิดโอกาสให้ ชาวบ้านสามขา ก็คงไม่อาจจะแก้ไขหนี้สินและสร้างอาชีพใหม่ๆ ให้กับชุมชนได้ แต่ธนาकारสมองกลับเป็นที่ให้โอกาสในการเริ่มต้น แสดงความคิดสร้างสรรค์และความพยายามในการทำงาน อีกทั้งเด็กและเยาวชนผู้ดูแลธนาकारสมอง ยังได้เรียนรู้ในการจัดการด้านการเงินร่วมกันกับผู้ใหญ่ รู้จักตัดสินใจด้วยเหตุผลว่าสิ่งใดควรทำหรือไม่ควรทำ อีกทั้งจุดประกายให้กับเด็กและเยาวชนให้รู้จักสร้างสรรค์งานและลู่ทางในการประกอบอาชีพ และยังทำให้เด็กและเยาวชนรู้ปัญหาและหนทางแก้ไขจากประสบการณ์ของผู้ใหญ่อีกด้วย

ร้านค้าชุมชน

หลังจากการจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ขึ้น ชุมชนบ้านสามขาก็ได้ร่วมกันจัดตั้งร้านค้าชุมชนขึ้น เพื่อช่วยเหลือชาวบ้านไม่ต้องซื้อสินค้าราคาแพงเกินไป

“ร้านค้าชุมชนที่ทำขึ้น กำไรทั้งหมดเป็นของคนในหมู่บ้าน เฉลี่ยกันสิ้นปี ทำให้ทุกคนให้ความสำคัญกับร้านค้า และยังช่วยให้คนในหมู่บ้านมีงานทำ ต้องดูแลร้านค้าและฝึกฝนในการทำงาน คำนวณรายรับรายจ่าย”

(ชัย วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

ร้านค้าดำเนินการไปเรื่อยๆ จนเมื่อรายการสินค้าและยอดขายของร้านค้าเพิ่มขึ้น การจัดทำบัญชีและคิดเงินปันผลมีความยุ่งยากมากขึ้น ชุมชนจึงร้องขอให้บริษัทปูนซิเมนต์ไทย (ลำปาง) จำกัด เข้ามาช่วยพัฒนาระบบบัญชีร้านค้าชุมชน เพื่อช่วยให้สามารถจัดทำบัญชีได้ถูกต้องและรวดเร็วยิ่งขึ้น โดยพนักงานของบริษัทปูนซิเมนต์(ลำปาง) จำกัด ได้ถ่ายทอดความรู้ให้กับชาวบ้านให้สามารถใช้คอมพิวเตอร์ช่วยในการทำบัญชีร้านค้าชุมชนให้ถูกต้องและรวดเร็ว

“อาชีพของฉันคือทำไร่ ทำนา รับจ้าง เข้ามาทำงานที่ร้านค้าได้ตรงนี้เพราะถูกครูนวล จำชัย เขาขอร้องให้ไปช่วยขายของร้านค้า แต่ฉันบอกไม่เอาเพราะฉันเขียนหนังสือไม่ค่อยเป็น คิดเลขก็ไม่ค่อยเป็นอีก เพราะค้าขายไม่เป็น ตอนนั้นฉันชอบเลี้ยงหมู ไม่ชอบค้าขาย ฉันก็บอกครูนวลว่าให้ฉันช่วยอย่างอื่นเถอะ พอตีคนเก่าเขาลาออก ครูนวลกับจำชัยก็ขอร้องอีกว่าไม่รู้จะไปเอาใครแล้วก็มีเธอนี้แหละดีม๊ม เธอพูดตรงไปตรงมาดี ฉันก็บอกว่าฉันพูดไม่เพราะ พูดหวานผ่าซาก ตรงไปตรงมาเกินไป ฉันก็บอกอีกว่าฉันไม่ใช่คนดีอะไร ไร้ใจฉันทำไม ฉันก็เป็นคนเลวคนหนึ่ง จำชัยและครูนวลบอกว่าไม่เป็นไร ลองทำดู เพราะความเกรงใจฉันก็เลยไปขายของ ขาย 6 โมงเช้า เลิก 1 ทุ่ม พอเข้ามาใหม่ๆ เก๋ๆ กังๆ เขียนผิดเขียนถูก กดเครื่องคิดเลขไม่ถนัดอีก มือแข็งเพราะจับแต่จอบ เสียม มีดหวดเท่านั้น ไม่ค่อยได้จับปากกาเลยทำไม่ค่อยถูก ขายตอนแรกๆ โดนซ่อมบ่อย คนขายของมีสองคน ผลัดเปลี่ยนกันขาย พอถึงตาฉันขายเงินขาดทุกที ฉันปวดหัว คิดมาก นอนกินนอนไม่ค่อยหลับ พ่อคำ(สามี) บอกว่าไม่ต้องคิดมากเป็นเรื่องธรรมดา ไม่ว่าใครทำอะไรก็ต้องมีผิดพลาดกันทั้งนั้น พ่อคำบอกว่าแม่ทอนเงินให้เขาเกินมันจึงขาด ฉันก็บอก

พ่อว่าใช่ เพราะฉันขาดความรู้ด้านนี้ ฉันน้อยใจตัวเอง ฉันก็พูดอีกว่าแม่เียงอย่างควาย
ครูนวลกับจ่าชัยให้ควายไปขายของ”

(นารี อินทร์มาปิ่น. บ้านสามขา: ชุมชนแห่งการเรียนรู้. 2548:27)

ปัจจุบันร้านค้าชุมชนของบ้านสามขาได้รับความรู้จากบริษัทซี.พี. เซเว่น อีเลฟเว่น จำกัด
(มหาชน) ในเรื่องการค้าปลีก การจัดหมวดหมู่สินค้า และการจัดการร้านค้า โดยไม่ได้มีประสงค์
จะทำให้ร้านค้าชุมชนเป็นสาขาของบริษัทแต่อย่างใด

1.3.3.2 กิจกรรมแก้ปัญหาความแห้งแล้ง

ด้วยการประสานงานของกลุ่มพันธมิตรกับฝ่ายพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วย
ฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ ซึ่งต้นแบบของการฟื้นฟูสภาพป่าเสื่อมโทรมตามแนว
พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยการสร้างฝายแม้วหรือฝายชะลอน้ำ คลองไส้
ไก่ และอ่างเก็บน้ำ ในการทำให้ระบบนิเวศของการเป็นป่าต้นน้ำกลับคืนมา 20 ปีหลังจากถูก
ปล่อยทิ้งอย่างไร้ค่า หลังจากชาวบ้านไปดูงานถึง 4 ครั้ง และเห็นว่าเป็นทางเลือกที่ดีที่สุดทางหนึ่ง
ในการป้องกันไฟป่า การเสื่อมโทรมของป่า การขาดน้ำในช่วงหน้าแล้งและทำให้เกิดสมดุล
ธรรมชาติ สัตว์ป่ากลับมาอาศัยอยู่ และฝายยังทำหน้าที่ดักตะกอนไม่ให้ไหลลงไปปลายน้ำ
ได้มาก อีกทั้งชาวบ้านยังสามารถตัดใบไม้ที่ไหลมากองหน้าฝาย เป็นเศษใบไม้ที่ป็นดีแล้ว ใช้ทำ
ปุ๋ยหมักได้ดี ยังมีปู ปลา และแมงดาพอให้จับกินได้อีกด้วย

ฝายแม้วหรือฝายชะลอน้ำ (Check Dam) สร้างตามลำธารในบริเวณป่าต้นน้ำ และสร้าง
เป็นระยะตามความลาดชันของพื้นที่ ฝายแม้วที่ใช้งานได้ดีมักจะเป็นเครือข่ายของฝายที่มี
จำนวนมาก และจะต้องประกอบด้วยคลองไส้ไก่ ที่ช่วยดึงน้ำที่กักเก็บในฝายไหลไปหล่อเลี้ยงผืน
ป่าด้านข้างตามความลาดชันของพื้นที่ ปัจจุบันชุมชนบ้านสามขาสร้างฝายได้มากกว่า 200 ฝาย
แล้ว อีกไม่นานผืนป่าของชุมชนจะสมบูรณ์ขึ้นอีกครั้ง ด้วยแรงใจ แรงกายของชาวบ้านทั้งสิ้น

“ผมภูมิใจมากครับ ถึงแม้ว่าจะอีก 5-10 ปี จึงจะเห็นผล”

(อธิพงศ์ กิริกา. แหล่งที่มา <http://www.manager.co.th>, 15 ตุลาคม 2547)

นอกจากกิจกรรมการแก้ปัญหาหนี้สินและปัญหาความแห้งแล้งแล้ว ชุมชนบ้านสามขา
ตระหนักดีว่าปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น มีสาเหตุหลากหลายซึ่งล้วนแล้วเกิดมาจากชุมชนทั้งสิ้น ดังนั้น

การแก้ปัญหาจึงต้องพัฒนากิจกรรมด้านอื่นๆ ควบคู่กันไปด้วย จึงเกิดกิจกรรมอื่นๆ เกิดขึ้นตามมา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมพัฒนาชุมชนที่ส่งเสริมในเรื่องภูมิปัญญาและกลมเกลียวจิตใจ

1.3.3.3 กิจกรรมส่งเสริมพัฒนาชุมชน

ภาษาล้านนา

จากการที่เด็กๆ และเยาวชนได้ไปสำรวจป่ากับผู้ปกครอง ตามทางเดินป่าพบพืชสมุนไพรหลากหลายชนิด กลับมาจึงนำไปปรึกษาหมอเมือง ท่านจึงนำตำรายาสมุนไพรที่เขียนเป็นภาษาล้านนามาให้เด็กๆ ดู ทำให้เด็กและเยาวชนสนใจที่จะเรียนภาษาล้านนา เพื่อจะแปลตำรายาสมุนไพร พ่อหนานทองสุข วงศ์ชากัน อดีตเจ้าอาวาสวัดสามขาและเชี่ยวชาญภาษาล้านนา และพ่อหนานทองสุข วงศ์ชากัน ยินดีสอนภาษาล้านนาให้เยาวชนที่สนใจโดยไม่คิดค่าใช้จ่าย ช่วงแรกใช้เวลากลางวันเรียนภาษาล้านนา ผ่านไประยะหนึ่งจึงเพิ่มวิชาภาษาล้านนาเข้าไปอยู่ในหลักสูตรของโรงเรียนด้วย วิธีการสอนเป็นแบบผู้ใหญ่สอนเด็ก ไม่ใช่ครูกับนักเรียน ไม่มีชั้นตอนยุ่งยาก ต่อมาดร.สุชิน เพ็ชรเกษได้พบโปรแกรมพิมพ์ภาษาล้านนา(Boonkit) โดยใช้แป้นพิมพ์ปกติเทียบให้เป็นตัวอักษรล้านนา และสามารถกลับไปพิมพ์ภาษาไทยได้เหมือนกับ Microsoft word ท่านจึงได้ขอสำเนาโปรแกรมเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอนภาษาล้านนาที่บ้านสามขา เด็กและเยาวชนสอนพ่อหนานทองสุข ในเรื่องการใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ ทำให้โอกาสในการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างผู้สูงอายุและเยาวชนในเรื่องภาษาล้านนา คอมพิวเตอร์ และการแปลตำรายาสมุนไพรดำเนินต่อไปอย่างอบอุ่น

นวดแผนโบราณ

คุณศรีวรรณ ผู้พิการทางสายตาที่ได้รับการฝึกอาชีพนวดแผนโบราณมาจากศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน เห็นว่าการนวดแผนโบราณเป็นการอนุรักษ์และถ่ายทอดภูมิปัญญาไปสู่คนรุ่นหลังได้ จึงได้ริเริ่มให้มีการถ่ายทอดสู่นักเรียน “เรื่องเงินไม่สำคัญ แต่อยากจะทำเป็นวิทยาทาน และถ่ายทอดวิชาชีพให้คงอยู่ และได้เผยแพร่ออกไป ถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ควรถ่ายทอดให้ลูกหลาน แม้จะไม่ได้ใช้ทำมาหากิน ก็ยังสามารถช่วยเสริมสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวได้”

ลองสเดย์

อาสาสมัครชาวอเมริกันเข้ามาช่วยโรงเรียนบ้านสามขาจัดค่ายภาษาอังกฤษระยะสั้น และได้เสนอความคิดว่าชุมชนควรจัดที่พักสำหรับผู้สนใจ เพื่อจะได้พักได้หลายๆ วัน ซึ่งเยาวชนและชาวบ้านจะมีรายได้เพิ่มขึ้น และมีโอกาสเรียนและใช้ภาษาอังกฤษไปด้วย จึงเป็นการจุดประกายความคิดในการสร้างบ้านพักสำหรับนักท่องเที่ยวขึ้น

“ผลที่จะได้คือเด็กและเยาวชนจะได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้ที่เข้ามาพัก ถ้าเป็นชาวต่างชาติก็จะได้เรียนภาษากับเจ้าของภาษาโดยตรง เยาวชนบ้านสามขาจะได้กล้าแสดงออก แล้วจะได้เป็นแหล่งจำหน่ายสินค้าของชุมชนที่มีอยู่ เป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนบ้านสามขา นอกจากนั้นก็ยังจะได้พัฒนาให้เป็นหนึ่งผลิตภัณฑ์หนึ่งตำบลในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ซึ่งบ้านเรามีวัสดุอุปกรณ์หลายๆ อย่าง แม้กระทั่งเรื่องยาสมุนไพรพื้นบ้าน ตลอดจนเรื่องของภูมิปัญญาไทย เรื่องของป่า ซึ่งมีอยู่มากมาย ความหวังของชุมชนก็อยากจะให้เยาวชนเรียนรู้เรื่องการบริหารจัดการ เรื่องของงานบริการของชุมชน โดยใช้ลองสเดย์เป็นแม่แบบ ต่อไปจะได้มีงานทำในชุมชน ไม่ต้องหลั่งไหลกันเข้าไปทำงานในเมือง แล้วชุมชนก็จะพัฒนาตนเองให้เท่ากับในเมืองได้”

(ชัย วงศ์ตระกูล. บ้านสามขา: ชุมชนแห่งการเรียนรู้, 2548:47)

ในการดูแลลองสเดย์บ้านสามขา นั้น มีสมาชิกชุมชนกลุ่มหนึ่งอาสาเข้ามาดูแลอาคาร เปิดรับคณะผู้เดินทางเข้ามาศึกษาดูงาน และเริ่มเรียนรู้วิธีการจัดการให้เป็นไปตามเป้าหมาย

“ปัจจุบันเรามีคณะกรรมการตัวแทนชุมชนช่วยกันบริหารจัดการ แบ่งเป็นฝ่ายต่างๆ เช่น ฝ่ายแม่บ้าน ฝ่ายการเงิน ฝ่ายอาคารสถานที่ การคิดค่าบริการก็ร่วมกันหาอัตราที่เหมาะสมเพื่อให้มีรายได้พอสามารถเลี้ยงตัวได้ และนำรายได้มาปรับปรุงพัฒนาลองสเดย์ โดยที่คณะกรรมการไม่ได้คำตอบแทนใดๆ แต่ทำไปเพื่อชุมชน สำหรับตัวเองได้เข้ามาทำหลายๆ อย่างตั้งแต่เริ่มก่อสร้างจนเสร็จ ได้เรียนรู้อะไรมากมายจากการทำงานตรงนี้ ทำให้รู้สึกรัก และผูกพันเหมือนเป็นบ้านของตนเองอีกหลังหนึ่ง”

(เดือนฉาย วรรณสูงศักดิ์. บ้านสามขา: ชุมชนแห่งการเรียนรู้, 2548:48)

วิปัสสนา

“ผู้ที่จะเรียนรู้ได้ดีต้องมีอัธยาศัย” (บ้านสามขา: ชุมชนแห่งการเรียนรู้, 2548:37) นี่คือจุดเริ่มต้นของโครงการวิปัสสนาชุมชนบ้านสามขา โดยเริ่มต้นครั้งแรกนั้นครูและเยาวชนโรงเรียนบ้านสามขาได้เข้าฝึกอบรมวิปัสสนา ที่สำนักสงฆ์ถ้ำตอง จังหวัดเชียงใหม่ ผลจากการเข้าฝึกอบรมวิปัสสนาที่เห็นได้ชัดก็คือ เมื่อกลับบ้านมาแล้วเด็กและเยาวชนเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทางที่ดี ทำให้ผู้ปกครองสุขใจที่เห็นลูกหลานไปปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม

“มีนักเรียนชายคนหนึ่ง จบป.6 ต้องการไปเรียนต่อโรงเรียนเอกชนที่มีชื่อในตัวจังหวัด โดยผู้ปกครองเห็นชอบทั้งที่ฐานะทางบ้านยากจน มีหนี้สินเป็นแสน ผู้ปกครองต้องการให้ลูกได้ทัดเทียมคนอื่น พ่อและแม่ก็ไม่รู้หนังสือ คณะครู ผู้นำชุมชนพยายามช่วยกันให้ค่ารักษาแนะนำเต็มที่ ก็ได้ผลระดับหนึ่งคือลดจากโรงเรียนเอกชนเกรด A ลดมาเหลือโรงเรียนเอกชนธรรมดาที่ค่าใช้จ่ายถูก แต่จะมีค่าใช้จ่ายในการเดินทางมากกว่าโรงเรียนมัธยมใกล้บ้านเกือบ 3 เท่า ประกอบกับเด็กเองก็ไม่ได้เรียนเก่ง เพียงแต่บริโภคนิยมเก่ง หลังจากทำทุกวิถีทางแล้วก่อนที่จะไปเข้าค่ายวิปัสสนาก็ไม่ได้ผล ขณะอยู่ที่ค่ายถึงแม้จะคุยกันทุกวันเด็กก็ยังยืดยุ่นเช่นเดิม จนคิดว่าปล่อยให้ประสบการณ์จริงสอนเขาเอง เพราะผู้ใหญ่มีวิ้วอยู่ 6 ตัวไม่ถึง 2 ปีคงขายหมด กลับมาจากค่ายวันรุ่งขึ้น แม่ของเขารีบไปบอกว่าลูกชายตัดสินใจเรียนที่โรงเรียนมัธยมใกล้บ้าน เป็นความดีใจ โลงใจของชุมชน คุณแม่เด็กเล่าให้ฟังว่าเด็กตัดสินใจเองในเวลาหลังจากกลับจากการเข้าค่ายมา 3 ชั่วโมง เป็นสิ่งที่ดีที่ได้ช่วยทางอ้อมให้มีการตัดสินใจที่จะไม่เป็นทุกข์จากการเพิ่มหนี้ในอนาคต”

(บ้านสามขา: ชุมชนแห่งการเรียนรู้, 2548:41)

1.4 ความช่วยเหลือจากภาครัฐและเอกชน

ชุมชนบ้านสามขาผ่านวิกฤตเศรษฐกิจมาได้ด้วยการร่วมมือกันของชุมชน การรู้จักตัวตน และรู้จักชุมชนของตนเองอย่างแท้จริง โดยมีระบบการคิดของตนเอง มีสิทธิ์เลือกที่จะรับหรือปฏิเสธ ทำให้ชุมชนเกิดความเข้าใจและแก้ไขปัญหาได้ตรงจุด แต่สิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นไม่ได้เลย หากไม่มีความช่วยเหลือจากพันธมิตรทั้งจากภาครัฐและเอกชน

“ชุมชนมองเห็นประโยชน์ ในส่วนขององค์กรที่จะสนับสนุนก็พร้อมในการช่วยเหลือถ้า เป็นความต้องการ ไม่ได้เห็นเพราะสมควรให้”

(ชัย วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

การยอมรับความช่วยเหลือของชุมชนบ้านสามขานั้น ชุมชนจะประชุมปรึกษาร่วมกัน ก่อนว่าชุมชนต้องการอะไรหรือไม่ต้องการอะไร และชุมชนจะเป็นผู้เลือกรับความช่วยเหลือ ที่เป็นแบบนี้เนื่องจากชุมชนเคยมีบทเรียนมาแล้วในอดีต

“ความช่วยเหลือที่เข้ามา บางทีมันไม่ตรงกับความต้องการ อย่างการแจกเสื้อผ้าที่ได้รับ มานั้นบางทีก็ใส่ไม่ได้เล็กไปบ้าง ใหญ่ไปบ้าง”

(ชัย วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

บทเรียนในอดีตและการรู้ถึงความต้องการของชุมชน ทำให้ชุมชนเลือกที่จะรับความช่วยเหลือในรูปแบบความรู้มากกว่าสิ่งของ เพื่อที่จะสามารถนำความรู้มาพัฒนาให้ตรงกับความต้องการของชุมชน ชุมชนคิดเอง สร้างเองซึ่งจะเกิดประโยชน์มากกว่า

“ไม่รับนโยบายมาและจำใจทำเพื่อตอบสนองแนวความคิดของคนอื่น พอหมดโครงการก็ จบ ไม่ยั่งยืน ไม่คิดว่ามันสำคัญ เพราะไม่ได้เป็นเจ้าของความคิดมาตั้งแต่เดิม”

(C-Village, อัดสำเนา)

พันธมิตรของชุมชนบ้านสามขามีทั้งภาคชุมชน ภาครัฐและเอกชน ซึ่งล้วนแล้วแต่ให้ความช่วยเหลือตามความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง คือ นำความรู้มาให้แก่ชุมชน พร้อมทั้งเป็นเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน ทำให้ได้รับประโยชน์ทั้งสองฝ่าย พันมิตรที่เข้ามานั้น นำความรู้มาให้ชุมชนพร้อมทั้งเรียนรู้ไปพร้อมชุมชน ประโยชน์ที่ได้จึงเป็นเพื่อนชุมชนอย่างแท้จริง พันมิตรของชุมชนบ้านสามขา แบ่งได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ ได้แก่ องค์กรชาวบ้าน, องค์กรของรัฐและองค์กรเอกชน

องค์กรชาวบ้าน เช่น บ้านบ่อมะกรูด จังหวัดราชบุรี และบ้านลิ้มทอง จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น องค์กรชาวบ้านเหล่านี้เป็นเครือข่ายที่ร่วมกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของชุมชนให้กันและกัน ทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์เพื่อนำไปพัฒนาชุมชนให้แข็งแกร่งมากยิ่งขึ้น สำหรับองค์กรของรัฐ นำโดย ดร.สุชิน เพ็ชรรักษ์ จากการศึกษาจากระบบโรงเรียนภาคเหนือ ที่ให้

ความรู้ทางด้านคอมพิวเตอร์กับชุมชนและโปรแกรมภาษาล้านนาที่ใช้กับคอมพิวเตอร์, ศูนย์เทคโนโลยีอิเล็กทรอนิกส์และคอมพิวเตอร์แห่งชาติ (NECTEC) ให้ความรู้ทางด้านคอมพิวเตอร์และเอื้อเพื่อเครื่องมือและอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ อีกทั้งยังนำความรู้จากการทำวิจัยโครงการนำร่องต่างๆ ของเนคเทคมาพัฒนาชุมชนบ้านสามขาอีกด้วย, ธนาคารกรุงไทย จำกัด สาขา กรุงเทพฯ – สามขา ให้ความช่วยเหลือด้านความรู้ในเรื่องการเงิน และระบบธนาคารแก่เยาวชนบ้านสามขา และสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (HAII) ให้ความรู้ในเรื่องการจัดการต้นน้ำของชุมชน ในส่วนของพันธมิตรภาคเอกชน ได้แก่ มูลนิธิไทยคม, มูลนิธิศึกษาพัฒนา และบริษัทซี.พี. เซเว่น อีเลฟเว่น จำกัด (มหาชน) ที่มาให้ความรู้ในการจัดการร้านค้าชุมชน ฯลฯ

การได้รับความช่วยเหลือจากภาครัฐและภาคเอกชนของชุมชนบ้านสามขานี้ ถือเป็นความโชคดีของชุมชนที่มีองค์กรต่างๆ ให้ความช่วยเหลือมากมาย และการช่วยเหลือนี้ไม่เพียงแต่นำมาให้แล้วจบ หากแต่เป็นความช่วยเหลือต่อเนื่องที่ร่วมกันพัฒนาและแก้ปัญหา พันธมิตรของชุมชนบ้านสามขาตระหนักถึงความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ เปิดโอกาสให้ชุมชนแสดงความคิดเห็นและสร้างกิจกรรมเพื่อการพัฒนาชุมชนด้วยตนเอง ไม่ชี้แนะให้ชุมชนคิดหรือปฏิบัติตาม หากแต่ปล่อยให้ชุมชนคิดกันเอง พันธมิตรเป็นเพียงแต่ผู้สนับสนุนและให้คำแนะนำเท่านั้น ซึ่งโอกาสเหล่านี้ หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่เปิดรับหรือยื่นมือมาช่วยเหลือ กิจกรรมต่างๆ ในการแก้ปัญหาของชุมชนก็คงจะไม่ประสบความสำเร็จดังเช่นปัจจุบัน

ตารางที่ 1 สรุปข้อมูลพื้นฐานของชุมชนบ้านสามขา

ข้อมูลทั่วไป	ประวัติบ้านสามขา	- มาจากแก๊งสามขา ภายหลังให้ความหมายว่า แก้วสามประการ คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
	ประวัติเจ้าพ่อตีปลาละ	- เป็นผู้นำที่ชุมชนให้ความเคารพนับถือ วิกรกรรมกอบกู้บ้านเมือง
	ที่ตั้งและสภาพของชุมชน	- หมู่ 6 ต.หัวเสือ อ.แม่ทะ จ.ลำปาง
วิถีชีวิตของชุมชน	ที่อยู่อาศัย	- 161 หลังคาเรือน - มีถนนคอนกรีตในหมู่บ้าน เชื่อมต่อจากถนนด้านนอกไปจนถึงโรงเรียนบ้านสามขา - สภาพบ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ชั้นเดียว ปัจจุบันกำลังเปลี่ยนมาใช้ปูนเป็นวัสดุมากขึ้น
	เครื่องนุ่งห่ม	- วัยรุ่นส่วนใหญ่แต่งเสื้อยืด กางเกงยีนส์ แต่ผู้ใหญ่ยังคงแต่งตัวแบบเรียบง่ายใช้เสื้อม่อฮ่อม
	อาหารและน้ำ	- อาหารหลักคือข้าวเหนียวและผัก - กระแสสังคมทำให้การกินเปลี่ยนแปลง วัยรุ่นกินสเต็ก หมูกระทะ - รายจ่ายมากขึ้น หันมายึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงปลูกเพื่อกินมากกว่าเพื่อขาย - ใช้น้ำจากต้นน้ำบนเขาผ่านรางน้ำที่เกิดจากภูมิปัญญาของปราชญ์ชาวบ้าน
ปัญหาของชุมชน	สุขภาพอนามัย	- สถานีอนามัยดูแลและให้ความรู้เรื่องสุขภาพของชุมชน - วัยทำงานป่วยเป็นโรคกล้ามเนื้อและใช้บริการสถานีอนามัยมากที่สุด - ใช้สมุนไพรพื้นบ้านเป็นยารักษาโรคตามตำรายาสมุนไพรภาษาล้านนา
	หนี้สิน	- เพราะความไม่พอเพียงและหลงไปกับวัตถุนิยม - ชุมชนพยายามจัดตั้งกลุ่มต่างๆ และทำวิจัยท้องถิ่น - ร้านค้าชุมชน บัญชีครัวเรือน ธนาคารออมฯ ฯลฯ
	ความแห้งแล้ง	- เพราะความมั่งคั่งง่าย รู้เท่าไม่ถึงการณ์และเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน - ชุมชนออกมาตรวจการลงโทษ และศึกษาดูงานการทำฝายแม้ว

ตารางที่ 1 สรุปข้อมูลพื้นฐานของชุมชนบ้านสามขา (ต่อ)

ความช่วยเหลือที่ได้รับ	องค์กรชาวบ้าน	- บ้านบ่อมะกรูด จ.ราชบุรี และบ้านลิมทอง จ.บุรีรัมย์ - แลกเปลี่ยนประสบการณ์
	องค์กรของรัฐ	- ศูนย์การศึกษาานอกโรงเรียน ภาคเหนือ, NECTEC, ธนาคาร กรุงไทย จำกัด และ HAII ฯลฯ - ให้ความรู้ด้านคอมพิวเตอร์ พร้อมเอื้อเพื่ออุปกรณ์, ความรู้ด้านการเงิน การบริหารจัดการ และความรู้ด้านการจัดการทรัพยากรน้ำ
	องค์กรเอกชน	- มูลนิธิศึกษาพัฒนา, ไทยคม, บริษัท ซีพี เซ.วัน อีเลฟเว่น จำกัด (มหาชน) ฯลฯ - เอื้อเพื่อคอมพิวเตอร์และดาวเทียม, ให้ความรู้ด้านคอมพิวเตอร์ และให้ความรู้ด้านการจัดการร้านค้า

2. ปัจจัยเฉพาะของชุมชนบ้านสามขา

ชุมชนบ้านสามขาเป็นชุมชนเข้มแข็งซึ่งมีปัจจัยหลายอย่างที่เป็นลักษณะเฉพาะของชุมชน ทำให้ชุมชนบ้านสามขาสามารถเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการเรียนรู้ของชุมชนและพัฒนาชุมชนได้อย่างรวดเร็วและประสบผลสำเร็จดังเช่นปัจจุบัน ปัจจัยเฉพาะของชุมชนบ้านสามขาสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ปัจจัยได้แก่

2.1 บรรพบุรุษผู้ยิ่งใหญ่

2.2 แกนนำชุมชนมีความเสียสละและอดทน

2.3 ความสัมพันธ์ของชุมชนเป็นครอบครัวใหญ่

2.1 บรรพบุรุษผู้ยิ่งใหญ่

จากประวัติของชุมชนบ้านสามขานั้น ชุมชนมีบรรพบุรุษผู้ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของชุมชนและเป็นผู้วางรากฐานคุณภาพชีวิตที่ดีของชุมชน นั่นคือ เจ้าพ่อตีปปลาละ การที่ชุมชนบ้านสามขามีบรรพบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ระดับเจ้าเมืองเป็นผู้นำของชุมชนนั้น เป็นสิ่งที่ชุมชนภาคภูมิใจเป็นอันมากที่ตนเองสืบเชื้อสายมาจากบุคคลที่มีความเก่งกาจ ฉลาดหลักแหลม เสียสละต่อบ้านเมือง

และเป็นหนึ่งในผู้กอบกู้บ้านเมืองในอดีต นั่นทำให้ชุมชนบ้านสามขาพยายามพัฒนาชุมชนให้ไปในทางที่ดีเพื่อไม่ให้ชื่อเสียงบรรพบุรุษต้องเสื่อมเสีย

“ชาวบ้านรักและเคารพเจ้าพ่อตีปลาละมาก ท่านเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับชุมชนในทุกเรื่อง ท่านจากไปกว่าสองร้อยปีแล้วแต่เรื่องราวของท่านก็ยังถูกเล่าขานต่อๆ กันมา ตามคนลำปางคนไหนก็รู้จักหมด วีรบุรุษกอบกู้บ้านเมือง ตอนอยู่ในเมืองเห็นใหม่ละ อนุสาวรีย์เจ้าพ่อตีช้างเจ้าเมืองลำปาง ที่วัดสามขาบ้านเราก็มีอนุสาวรีย์เจ้าพ่อตีปลาละเป็นสหายกัน”

(ชัย วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

การดำเนินชีวิตของเจ้าพ่อตีปลาละที่ถูกเล่าต่อๆ กันมานั้นเป็นแบบอย่างของการดำเนินชีวิตให้กับชุมชน ทั้งการใฝ่ศึกษาเล่าเรียน และการรักถิ่นฐานบ้านเกิด ทั้งสองสิ่งนี้เป็นปัจจัยสำคัญมากของการพัฒนาชุมชน เรื่องราวของท่านแสดงให้เห็นว่าการมีความรู้และมีสติปัญญาสามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเล็กหรือเรื่องใหญ่ขนาดการกอบกู้บ้านเมือง ความรักถิ่นฐานบ้านเกิดที่ไม่คิดจะทิ้งไปสู่อำนาจและความสะดวกสบายของท่านที่ไม่รับตำแหน่งเจ้าเมืองลำปางแต่กลับมาเป็นเจ้าอาวาสวัดสามขาเช่นเดิม เรื่องราวของบรรพบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ท่านนี้ถูกเล่าขานต่อกันมาด้วยความภาคภูมิใจของชุมชน และเกิดเป็นค่านิยมที่ดีมากมาย โดยเฉพาะด้านการศึกษา

“จบป. 2 อยากเรียนต่อ เพราะถ้าจบป. 4 จะได้เป็นครู แต่พ่อแม่มีลูกเยอะเลยอดเรียน”

(ปิง วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

“พอวันสงกรานต์ด้วยรุ่นที่ไปเรียนต่างเมืองจะกลับมาที่บ้าน มาไว้พระ ขอพรกับเจ้าพ่อ บางคนจะสอบเข้ามหาวิทยาลัยก็มาขอกับท่าน”

(เดือนฉาย วรรณสูงศักดิ์. สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2546)

2.2 แกนนำชุมชนมีความเสียสละและอดทน

ความสำเร็จของชุมชนบ้านสามขาจะเกิดขึ้นไม่ได้เลยหากขาดแกนนำชุมชนอย่างครู เด็ก และเยาวชนที่มีความเสียสละและอดทนเป็นอย่างมาก หลายกิจกรรมของชุมชนเกิดขึ้นได้และ

ประสบผลเป็นที่น่าพอใจนั้นมาจากความเสียสละของครู นอกจากหน้าที่สอนหนังสือที่โรงเรียน บ้านสามขาแล้ว ครูยังต้องเสียสละเวลาส่วนตัวมาทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน

“ครูนวลงานเยอะมาก เห็นแกทำโน่นทำนี่เยอะมาก พลังแกเหลือล้น บ้านสามขาเป็น อย่างวันนี้ได้ก็มาจากครูนวลนี่แหละ บางทีเราก็ไม่เข้าใจว่าทำไมครูต้องทำอะไรเยอะ อย่างนั้น แต่ก็พอเห็นว่ามันเป็นประโยชน์ บ้านเราดีขึ้น ปัญหาที่เคยมีมันค่อยๆ ลดลง เราก็อยากให้แกพักบ้าง ตัวก็ผอมผอมคนเดียว ไม่รู้เอาแรงมาจากไหน”

(เดือนฉาย วรรณสูงศรี. สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2546)

โดยส่วนใหญ่แล้ว ครูของชุมชนบ้านสามขานั้นเริ่มทำเป็นตัวอย่างให้แก่ชุมชนก่อน เพื่อให้ชุมชนเห็นประโยชน์ของกิจกรรมต่างๆ แล้วชุมชนจึงปฏิบัติตาม ซึ่งกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนนั้นกินระยะเวลาเป็นเวลานานกว่าจะเห็นผล อีกทั้งมีปัญหาและอุปสรรคเกิดขึ้นเสมอ จึงจำเป็นต้องมีความอดทนที่จะแก้ปัญหาและฝ่าฟันอุปสรรคต่างๆ เพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ ต่อไป ได้จนบรรลุผล

“เวลาจะทำกิจกรรมอะไร เราต้องเริ่มทำก่อน แรกๆ ก็มีอยู่ไม่กี่คนหรอก เป็นอย่างนี้ทุกที พอเค้าเห็นว่าดี มีประโยชน์ ค่อยทำตามหรือให้ความร่วมมือคราวนี้กิจกรรมเราก็ เดินหน้าต่อไปได้เรื่อยๆ”

(ศรีนวล วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

“ผู้นำจะต้องเป็นคนเปิดเผยก่อน โดยเฉพาะผู้ใหญ่บ้าน อบต. ทั้งนี้เพื่อเป็นต้นแบบให้แก่ ชาวบ้าน เพราะชาวบ้านจะให้ความเชื่อถือในตัวผู้นำ”

(กระบวนการสู่ความเป็นไท ปลดพันธนาการ “หนี้สิน” ในแบบฉบับบ้านสามขา, 2546:15)

นอกจากนี้ครูของชุมชนเป็นตัวอย่างที่ดีของเด็กและเยาวชนบ้านสามขาเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นการใฝ่ศึกษาหาความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนอยู่เสมอ ความเป็นผู้มี ความอดทน ต่อสู้กับปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างมีสติรอบคอบ และเป็นผู้นำของการทำกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน สิ่ง เหล่านี้เด็กและเยาวชนซึมซับและรับถ่ายทอดลักษณะนิสัยการทำงานของคุณมาโดยไม่รู้ตัว ซึ่ง เป็นการสร้างนิสัยที่ดีให้กับเด็กและเยาวชนในการดำเนินกิจกรรม นอกจากนี้การที่เด็กและ เยาวชนมีความกระตือรือร้นในการศึกษาสิ่งใหม่ กล้าคิดและกล้าลงมือปฏิบัติเป็นนิสัยแล้วนั้น การได้รับการยอมรับจากผู้ใหญ่เป็นสิ่งกระตุ้นให้เด็กและเยาวชนมีความเชื่อมั่นในความสามารถ

ของตนเองและพร้อมที่จะแสดงศักยภาพของตนให้ผู้ใหญ่ได้เห็น อีกทั้งการได้รับการสั่งสอน และฝึกฝนจากผู้มีความรู้ทั้งจากครูและบุคคลภายนอก ทำให้ชุมชนเกิดการพัฒนารูปแบบอย่างต่อเนื่อง

“เด็ก ๆ เขามีอะไรที่ผู้ใหญ่ไม่เข้าใจอีกมาก มีความสามารถ มีพลัง มีความรักความศรัทธาในสิ่งที่ทำ”

(ชัย วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

“เด็ก ๆ ก็สูญเสียเวลาที่จะได้สนุกสนานในส่วอื่นของพวกเขา เพื่อมาทำตรงนี้ เด็กบางคนมาทุกวัน ไม่ใช่เวรก็มาช่วยเพื่อนในวันหยุด บางคนบ้านอยู่ไกลโรงเรียนเดินมาพอพักเที่ยงเดินกลับไปทานข้าวกลางวัน และกลับมาใหม่ในช่วงบ่ายอยู่ต่อจนถึงเย็น มันมีความสุข เป็นความพอใจ เป็นสิ่งที่จะบอกได้ว่าเขามีความรับผิดชอบร่วมกัน”

(C-Village, อดิสาเนา)

การดูแลและจัดการกิจกรรมต่างๆ ของเด็กและเยาวชนเกิดปัญหาและอุปสรรคขึ้นตลอดเวลา แต่ด้วยความเสียสละและอดทนทำให้สามารถแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ แม้ว่าศูนย์คอมพิวเตอร์ของชุมชนบ้านสามขาจะเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตตลอดเวลา แต่ก็มีจำนวนจำกัดในการใช้งาน ทำให้ในบางครั้งเด็กและเยาวชนจึงต้องเสียสละความสนุกสนานของตนเองให้กับคนอื่นที่ต้องการใช้ประโยชน์มากกว่า

“เดี๋ยวนี้เด็กเรียนรู้ไว เค้าจะเป็นเร็ว บางทีเราก็ตามไม่ทันแต่ก็ต้องพยายาม เดือนที่ผ่านมาเด็กเรียนรู้ไว ดาวนโหลดเกมมาเล่นเยอะเกินไป ทำให้ที่เราเข้ามา 750 MB หมดไปก่อนครบเดือน เด็กเค้าก็ต้องมาคิดกันว่าเดือนต่อไปจะทำยังไงให้ใช้ได้ครบเดือน และไม่เดือดร้อนพี่ๆ มัธยม มหาวิทยาลัยที่จะเข้ามาใช้หาข้อมูลหลังเลิกเรียน”

(ศรีนวล วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

จะเห็นได้ว่าความเสียสละและอดทนของแกนนำของชุมชนบ้านสามขาเป็นสิ่งสำคัญมากที่จะทำให้กิจกรรมต่างๆ ของชุมชนประสบผลสำเร็จ

2.3 ความสัมพันธ์ของชุมชนเป็นแบบครอบครัวใหญ่

ความสัมพันธ์ของชุมชนบ้านสามขาเป็นแบบครอบครัวใหญ่คือทุกคนล้วนเป็นญาติสนิทกัน ทำให้ชุมชนมีความสามัคคีร่วมกันคิด ร่วมกันแก้ปัญหา ปัญหาหนี้สินของชุมชนบ้านสามขา จะไม่สามารถแก้ไขได้เลย หากคนในชุมชนไม่หันหน้าเข้าหากัน และกล้าที่จะบอกว่าตนเองมีปัญหา แต่ด้วยความสัมพันธ์แบบครอบครัวทำให้ชุมชนกล้าที่จะปรึกษาปัญหาซึ่งกันและกัน แบบญาติพี่น้อง ทำให้รู้ว่าเกิดปัญหาขึ้นแล้วในชุมชน เมื่อรู้ว่าปัญหาเกิดขึ้นแล้วความสามัคคีของชุมชนนั้นช่วยให้ชุมชนร่วมกันคิดแก้ปัญหา เพื่อให้สามารถแก้ปัญหาได้ทั้งของตนเองและของชุมชน โดยไม่ทิ้งให้ใครในชุมชนต้องประสบปัญหาเพียงลำพัง

“ตอนแรกก็ไม่กล้าหรอกที่จะบอกว่าตัวเองมีหนี้ยู่เท่าไร แต่พอมีคนบอกก่อนก็เลยบอกกันมาเรื่อยๆ ปรากฏ...บ้านเรามีหนี้รวมกันเกือบ 20 ล้าน ตอนแรกก็ช่วยกันลดหนี้ถึงทำยังไงก็ลดไม่ได้ซักทีเพราะเราไม่รู้ว่ามีหนี้สินจริงๆ ที่มีหนี้มันเท่าไร พอรู้แล้วก็เริ่มทำบัญชีครัวเรือนกัน พร้อมกับกลับมาใช้ชีวิตเรียบง่ายไม่หลงไปกับวัตถุอีก หนี้สินก็ลดลงเรื่อยๆ เดียวนี้มีอะไรก็เอาเข้าประชุมหมู่บ้าน เพื่อร่วมกันหาทางแก้ไข”

(ชัย วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

นอกจากนี้ชุมชนบ้านสามขายังจัดระบบการดูแลภายในชุมชนโดยการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ขึ้นในชุมชน เริ่มต้นจากการจัดตั้งกลุ่มเครือญาติและต่อมากลายเป็นกลุ่มธุรกิจเครือญาติที่มีการประกอบอาชีพต่างๆ มาเกี่ยวข้อง การจัดตั้งกลุ่มต่างๆ นี้จะมีหัวหน้าหรือหัวหน้ากลุ่มเป็นผู้ดูแลและเป็นพี่ปรึกษาของแต่ละกลุ่มทำให้เกิดความสนิทสนมและดูแลซึ่งกันและกันในชุมชนได้ใกล้ชิดมากขึ้น

“การที่มีกลุ่มต่างๆ ในหมู่บ้านคอยให้ความช่วยเหลือกันและกัน กลุ่มเหล่านี้ยังช่วยให้คำปรึกษา พูดคุย ทำให้ชาวบ้านไม่มีความเครียด เกิดความอบอุ่นในชุมชน ยังช่วยให้สุขภาพจิตใจดีขึ้นด้วย”

(คุณมณี จันทร์จอม. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

ตารางที่ 2 สรุปปัจจัยเฉพาะของชุมชนบ้านสามขา

ปัจจัยเฉพาะของชุมชนบ้านสามขา	
บรรพบุรุษผู้ยิ่งใหญ่	- เจ้าพ่อตีปลาละเป็นที่ภาคภูมิใจของชุมชน
แกนนำชุมชนมีความเสียสละและอดทน	- ครู เด็กและเยาวชนมีความเสียสละเวลาของตนเองมาพัฒนาชุมชนและอดทนต่อปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น
ความสัมพันธ์ของชุมชนเป็นแบบครอบครัวใหญ่	- ชุมชนอยู่กันแบบเครือญาติเป็นครอบครัวใหญ่ จึงไม่ค่อยมีปัญหาเรื่องความขัดแย้ง

3. วัฒนธรรมการเรียนรู้ของชุมชนบ้านสามขา

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการศึกษาวัฒนธรรมการเรียนรู้กับอิทธิพลของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร ดังนั้นเมื่อเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเข้ามาสู่ชุมชนบ้านสามขาแล้ว ภายใต้กรอบของรูปแบบการจัดการเรียนรู้ (Knowles, 1980) และการจัดการความรู้ (Turban and Others, 2002) สามารถอธิบายวัฒนธรรมการเรียนรู้ของชุมชนก่อนและหลังการมีของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารได้ ดังนี้

3.1 วัฒนธรรมการเรียนรู้ก่อนมีเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร

3.2 วัฒนธรรมการเรียนรู้หลังมีเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร

3.1 วัฒนธรรมการเรียนรู้ก่อนมีเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร

ตั้งแต่อดีต ชุมชนบ้านสามขา มีรูปแบบการจัดการเรียนรู้แบบครูสอน (Pedagogy) และการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ซึ่งต้องมีการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Andragogy) การจัดการเรียนรู้ทั้ง 2 รูปแบบของชุมชนบ้านสามขานี้จะแยกกันค่อนข้างชัดเจน โดยการจัดการเรียนรู้แบบครูสอน (Pedagogy) นั้นส่วนใหญ่จะเป็นรูปแบบการจัดการเรียนรู้ในโรงเรียน ซึ่งครูมีหน้าที่สอนและดูแลเด็กนักเรียนตามหลักสูตรของโรงเรียน ไม่ยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมของชุมชน แต่สำหรับการดำรงชีวิตและประกอบอาชีพของชุมชนนั้นจะเป็นรูปแบบการจัดการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ (Andragogy) และการจัดการเรียนรู้แบบผสมผสาน (Synagogy)

ชุมชนบ้านสามขาเป็นชุมชนชนบทตั้งอยู่ในหุบเขาและห่างไกลจากตัวเมืองลำปาง และชุมชนข้างเคียงอื่นๆ ตั้งแต่อดีต ชุมชนบ้านสามขาอยู่อย่างโดดเดี่ยวเพราะความลำบากจากการเดินทางและการติดต่อสื่อสาร ดังนั้นเมื่อไม่สามารถขอความช่วยเหลือจากใครได้ เมื่อเกิดปัญหาขึ้นชุมชนจึงต้องพยายามเป็นอย่างยิ่งที่จะเรียนรู้เพื่อดำรงชีวิตต่อไป *“ก่อนที่จะขอให้คนอื่นช่วยเหลือต้องช่วยตนเองเสียก่อน”* (บ้านสามขา: ชุมชนแห่งการเรียนรู้, 2548:23) ดังนั้นอาชีพของชุมชนและกิจกรรมในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนบ้านสามขาที่เกิดขึ้นนั้นจะเป็นการลองผิดลองถูก ผักฝ่นด้วยตนเอง เพราะชุมชนต้องช่วยตนเองและไม่มีความรู้ อีกทั้งยังมีช่องทางในการแสวงหาความรู้เพื่อนำมาพัฒนาน้อยมาก เช่น การทำประปาไม่ใผ่ เกิดจากความต้องการนำน้ำจากบนเขามาใช้ในชุมชนได้อย่างสะดวกสบาย ประกอบกับความช่างสังเกต แม้ไม่มีความรู้แต่มีความกล้าทดลองเพื่อประโยชน์ของชุมชน ประปาไม่ใผ่จึงเกิดขึ้นได้

“เคยไปเห็นหมู่บ้านชาวเขา เขาวางวางรินไม่ใผ่จากลำห้วยเข้าไปสู่มุ้บ้านมาก่อนแล้ว แหล่งน้ำของหมู่บ้านสามขาที่อยู่สูงกว่า และอยู่ไกลกว่าหมู่บ้านชาวเขามาก ก็น่าจะทำได้เช่นกัน พวกเราทำด้วยความตั้งใจและใช้ความคิดแบบภูมิปัญญาชาวบ้าน ทำไปหรือกันไป เป็นช่างจำเป็นทุกคน”

(บ้านสามขา: ชุมชนแห่งการเรียนรู้, 2548:17)

“ซ่อมมอเตอร์ไซด์ก็ลองทำดู ไปเห็นเขาซ่อมไปดูบ่อยๆ ก็จำๆ มา”

(ชัชวาลย์ อุทธิยะ. สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2547)

เมื่อชุมชนทดลองด้วยตนเองแล้ว หากเกิดปัญหาขึ้นทั้งชุมชนจึงต้องร่วมกันแก้ไข และจดจำปัญหาและความผิดพลาดเหล่านั้นเป็นประสบการณ์ เพื่อไม่ให้เหตุการณ์เหล่านั้นต้องเกิดขึ้นซ้ำอีก

“ตอนนั้นมีคนไม่ประสงค์ดีกับเราเขาบอกว่าไฟฟ้ากำลังจะมาถึงหมู่บ้าน ให้ตัดไม้ลงมาเพื่อทำเสาไฟฟ้า แต่พอเราตัดไม้ลงมา ต้นใหญ่ๆ ทั้งนั้น รอกันนานมากจนไม้ผุพังหมดแล้วไฟฟ้างีงยังไม่มา เราไม่รู้ เราเชื่อเขา สุดท้ายเขาก็มาเอาไม้เราไปทำอย่างอื่น หมู่บ้านก็ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ เป็นสิ่งที่เราต้องจำไว้ว่าเราต้องช่วยเหลือตัวเอง และต้องแน่ใจเสียก่อนว่าสิ่งนั้นดีกับชุมชนจริงๆ”

(ชัย วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

อาชีพหลักของชุมชนบ้านสามขา ก็เช่นเดียวกัน การทำนา เป็นเหมือนมรดกตกทอด จากพ่อแม่สู่ลูกหลาน เป็นความจำเป็นของความอยู่รอด การทำนาไม่มีการสอนเป็นวิชาว่าต้อง ทำอย่างไร แต่เกิดจากการฝึกฝนจนเกิดความชำนาญ โดยพ่อแม่เป็นดังครูพี่เลี้ยงลงมือทำเป็น ตัวอย่างให้ลูกหลาน และคอยให้คำแนะนำจากประสบการณ์ของตน

“การทำนานั้นอยู่ในจิตวิญญาณเราแล้วละเนอะ เหมือนเกิดมาก็ทำเป็นแล้ว แต่จริงๆ ไม่ใช่หรอก ต้องฝึกฝนเหมือนกัน ดูจากพ่อแม่แล้วทำตาม พ่อแม่ก็จะคอยบอกว่าจับกล้า อย่างนี้สิจะได้ไม่เจ็บมือ ปักลงไปตรงๆ เลยข้าวจะได้ไม่ล้ม เราก็ทำตามนั้นก็ทำได้เอง จะทำนาเมื่อไหร่ดูปฏิทินเขาก็ไม่มีเขียนไว้หรอกว่า วันทำนา แต่เราเฝ้าเองด้วยความเคยชิน ว่าต้องช่วงนี้ละ เหมือนตอนคุณไปช่วยเกี่ยวข้าว ฉันก็ไม่ได้สอนอะไร แค่บอกว่าจับเกี่ยว อย่างนั้นแล้วพันไปเลย”

(นารี อินทร์มาป็น. สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2547)

นอกจากนี้ประสบการณ์ที่ผู้ใหญ่ได้ฝึกฝนและทดลองผ่านมาแล้วนั้น เมื่อเห็นว่าเป็น ประโยชน์ต่อชุมชนก็จะมีถ่ายทอดให้ชุมชนได้ฝึกฝนเรียนรู้ เช่น การสร้างอาคารบ้านเรือน การปลูกต้นไม้แทนที่นาที่ว่าง และการถนอมอาหาร เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ชุมชนได้เรียนรู้จากอดีตเจ้า อาวาสวัดสามขา พระครูแก้ว ประภาภโณ สามารถนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนให้ดียิ่งขึ้น อีกทั้งบางสิ่งกลายเป็นอาชีพให้กับชุมชนอีกด้วย

“พระครูแก้วท่านเก่งทุกอย่าง ท่านศึกษามาเยอะ อ่านหนังสือเยอะ อย่างกล้วยเรากิน เหลือกก็คงเน่า แต่ท่านก็สอนเรานำมาตากแห้งนี้เอาไว้กินได้นาน พื้นที่ว่างๆ ใน หมู่บ้านก็ปลูกผักสวนครัว ปลูกดอกไม้ขึ้นเต็มข้างวัดไปหมด เอามากินได้แล้วยังสวยงาม ด้วย อาคารไม้ของโรงเรียนที่เห็นก็มาจากฝีมือท่าน ท่านสอนให้เราทำเป็นแล้วก็ช่วยๆ กันทำ”

(ชัย วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

“แกะสลักนี่ตอนนั้นมีคนเขาชวนๆ กันไปเรียนมีคนมาสอนที่วัด แต่ผมไม่ได้ไปหรอก พอ เขากลับมาแล้วทำเป็นอาชีพแกะสลักส่งขาย มีคนเข้ามารับไปขายให้ เราก็เลยลองทำดู จำๆ เขามา แล้วก็ฝึกทำบ่อยๆ ถ้าติดทำไม่ได้ เพราะรายละเอียดยากเนอะ เราก็ไปถาม เทคนิคจากคนที่เขาไปเรียนมา”

(ชัชวาลย์ อุทธิยะ. สัมภาษณ์, 27 พฤศจิกายน 2547)

จะเห็นว่าชุมชนมีการเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นส่วนใหญ่ อาจมีคนสอนบ้างแต่เกิดจากความต้องการอยากเรียนรู้ของชุมชนก่อน ซึ่งเป็นการผสมผสานกันโดยเน้นความต้องการที่จะเรียนรู้สิ่งต่างๆ และนำมาฝึกฝนต่อไป แต่สำหรับการจัดการเรียนการสอนแบบครูสอนนั้นจะจัดในโรงเรียน โดยมีครูสอนนักเรียนตามหลักสูตรของโรงเรียน ไม่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของชุมชนเลย

ในการจัดการความรู้ของชุมชนนั้น องค์ความรู้ที่เกิดจากการฝึกฝน ทดลองของชุมชน บ้านสามขาเริ่มต้นขึ้นจากความต้องการของชุมชน โดยการฝึกฝนและเรียนรู้จากประสบการณ์ ซึ่งหากประสบการณ์ต่างๆ นั้น สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนและเป็นสิ่งที่ชุมชนมีการไตร่ตรองแล้วว่ามีประโยชน์และสามารถทำได้ หากทดลองทำแล้วเกิดปัญหาชุมชนก็จะต้องร่วมกันแก้ไข ซึ่งอาจทำให้ความร่วมมือลดลงบ้าง แต่หากเกิดผลดีและเป็นประโยชน์ความร่วมมือก็จะกลับมา

“ขั้นแรกเราต้องช่วยเหลือตัวเองก่อน ถ้ามันยังไม่ได้จริงๆ เราก็ต้องหาความรู้เพิ่มเติม บ้านเราก็มีการไปดูงานหลายที่ เชียงรายอโคกก็มี ห้วยฮ่องไคร้ก็มี ไปดูว่าเค้าทำกันอย่างไร อยู่กันอย่างไร และบ้านเราเอามาทำเหมือนกันได้ไหม จะแก้ปัญหามันต้องรู้เยอะๆ ลองทำเยอะๆ อย่าห่วงกังวลว่าจะมีปัญหา ปัญหามันมีอยู่แล้วเราก็แก้ไขกันไป แต่มันก็ยังเกิดการเปลี่ยนแปลง ทำให้เรารู้ว่าทำอย่างงี้ไม่ได้นะ ทำอย่างงี้ได้ แต่ถ้าอยู่เฉยๆ ไม่ทำอะไรซักอย่าง ปัญหาเดิมก็แก้ไม่ได้ ไม่เกิดการเรียนรู้อะไรเลย”

(ชัย วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

“กิจกรรมของบ้านสามขากำลังสำคัญก็คือเด็ก เยาวชน พวกนี้เค้าอยากรู้ อยากทำตลอดเวลา แต่ปัญหาคือพ่อแม่ไม่ให้ทำ หรือไม่ให้ความร่วมมือ บ้านสามขาเนี่ยตอนเริ่มจะมีคนทำอยู่ไม่กี่คน ลุยทำกันไปก่อน ถ้าดี เขาก็จะมาถามและมาร่วมทำด้วย แต่พอมีปัญหาหรือมันยาก ชีวิตเค้าไม่เคยทำอย่างนี้ ไม่นานก็เบื่อ ก็เลิกไป จะกลับมาทำอีกทีก็ตอนที่คนทำแรกๆ ได้ผลดีนั่นแหละ ก็กลับมาทำใหม่ แต่เราก็ต้องทำ อนาคตของบ้านเรา อนาคตของเด็กเรา”

(ศรีนวล วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

การถ่ายทอดความรู้มาจากการจดบันทึกและเล่าต่อกันมา ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นการเล่าต่อกันมามากกว่า เนื่องจากเป็นการฝึกฝน ลงมือปฏิบัติจริง หากต้องการรู้หรือศึกษาก็จะต้องถามจากผู้รู้เรื่องนั้นๆ ในอดีต ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นความรู้ที่เล่าถ่ายทอดกันมาอีกที บางอย่างก็อาจลืมนั่นไปแล้ว ภายหลังเมื่อมีการแก้ปัญหาของชุมชน มีการทำวิจัยท้องถิ่นจึงได้ทำการจดบันทึกสิ่งต่างๆ ที่ผู้สูงอายุได้เล่าประสบการณ์ต่างๆ ไว้เพื่อเป็นคลังข้อมูลให้ลูกหลานได้ศึกษาและพัฒนาต่อไป สำหรับความรู้ที่มีการจดบันทึกนั้นจะเป็นความรู้จากผู้รู้ เช่น ตำรายาสมุนไพร ภาษาล้านนา เป็นต้น

“เรื่องราวส่วนใหญ่ผู้ใหญ่จะเล่าให้เราฟัง เราก็จะเล่าต่อให้ลูกๆ ฟัง ไม่ได้จด ไม่ได้บันทึกอะไรไว้ แต่เราไปเจอตำรายาเป็นภาษาล้านนา บันทึกลงบนใบข่อย ดีที่เราเจอตอนนี้ยังมีผู้สูงอายุที่อ่านภาษาล้านนาได้ ก็เป็นความรู้ให้กับชุมชนเอามาใช้ประโยชน์ได้ไม่อย่างนั้นก็คงต้องเก็บไว้เฉยๆ ไม่ได้ประโยชน์อะไร”

(ศรีนวล วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

จะเห็นได้ว่าองค์ความรู้ที่ชุมชนบ้านสามขา มีนั้น ทั้งที่มีการจดบันทึกไว้และไม่มีการจดบันทึกไว้ นั้นจะเก็บไว้เป็นความรู้ของชุมชน ไม่มีการเผยแพร่กระจายความรู้ให้สู่ชุมชนและชุมชนอื่นๆ หากต้องการศึกษาเรียนรู้จากประสบการณ์ของชุมชนบ้านสามขา ก็จะต้องไปหาข้อมูลที่ชุมชนบ้านสามขา

3.2 วัฒนธรรมการเรียนรู้หลังมีเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร

การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการเรียนรู้ของชุมชนบ้านสามขาเกิดขึ้นจากหลายปัจจัยด้วยกัน เช่น การแก้ปัญหาชุมชน ความรู้จากบุคคลภายนอก และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เป็นต้น การมีเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารจึงไม่มีผลให้รูปแบบการเรียนรู้ของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมากนัก เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเป็นเพียงเครื่องมือที่สามารถทำให้โลกทั้งใบเชื่อมต่อกัน เป็นแหล่งข้อมูลขนาดใหญ่และเป็นตัวช่วยให้ชุมชนสามารถสืบค้นข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและชุมชนได้เพิ่มมากขึ้น สร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างชุมชนได้มากขึ้น และกระตุ้นให้เกิดความต้องการเรียนรู้มากขึ้น เป็นการส่งเสริมรูปแบบการจัดการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Andragogy) มากขึ้น

"ชาวบ้านจะค่อยๆ เรียนรู้การจัดการด้วยตนเองโดยไม่ต้องมีการเรียนการสอน หากทำไม่ได้ตรงไหนชาวบ้านจะมาถามเอง ผมแค่แนะนำว่าให้ควรรหาทางเลือกต่างๆ ในการแก้ปัญหา แล้วชาวบ้านก็ไปทำกันเองเพราะถ้าบอกรวิธีไปเลยจะทำให้การเรียนรู้หยุดลงทันที ไม่เกิดการเรียนรู้ต่อไป"

(พารณ อิศรเสนา ณ อยุธยา. Improving the Use of Agricultural Knowledge Base for Thai Farmers through Internet. 2547:16)

การแก้ปัญหาของชุมชนทำให้ชุมชนต้องร่วมมือกันหาทางแก้ไข เกิดเวทีประชาคม เกิดความสามัคคี เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน เด็กและเยาวชนจะเรียนรู้เพียงวิชาการในโรงเรียนไม่ได้แล้ว ต้องเรียนรู้ทั้งวิชาการในห้องเรียนและกิจกรรมต่างๆ ของชุมชนด้วย ทำให้ครูและนักเรียนต้องปรับวิธีการจัดการเรียนการสอนแบบใหม่ โดยให้นักเรียนได้เรียนรู้จากกิจกรรมของชุมชนเพิ่มมากขึ้น เปลี่ยนแปลงรูปแบบการจัดการเรียนรู้ในโรงเรียนจาก Pedagogy เป็น Synagogy นอกจากนี้ การที่การจัดการเรียนการสอนให้สัมพันธ์กับกิจกรรมของชุมชนนั้น ทำให้กระตุ้นความอยากรู้ของเด็กและเยาวชนให้มีความหลากหลายและเห็นประโยชน์จากความรู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนมากขึ้น เพราะเกิดจากการนำความรู้ไปใช้จริง เด็กและเยาวชนจะสามารถพัฒนาความรู้เหล่านี้ไปใช้ประโยชน์ต่อชุมชนได้มากขึ้น

"เด็กเขามีความตั้งใจ มีความกระตือรือร้น เรียนรู้เร็ว เราก็ต้องพยายามตามให้ทัน เขา กิจกรรมของชุมชนที่ทำอยู่มาผสมกับสิ่งที่พวกเขาเรียน อย่างฝ่ายแล้วทำอย่างไร ให้เขียนเรียงความ หรือวาดรูปทำแผนผังความคิด ให้พวกเขาเห็นว่าเป็นเรื่องสนุกไม่น่าเบื่อ ครูก็ต้องปรับว่าจะสอนอย่างไร มีคอมพิวเตอร์ก็ทำให้เขาเห็นหลายๆ อย่างที่ไม่เคยเห็น ข่าวสารต่างๆ ก็ไว ก็ฝึกให้เขาหาข่าวสารที่เป็นประโยชน์แล้วเอามาเล่าผ่านวิทยุชุมชนให้ชาวบ้านฟังด้วย"

(ศรีนวล วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

"ชุมชนเรียนรู้การใช้คอมพิวเตอร์และอินเทอร์เน็ต แล้วมีซอฟต์แวร์การเรียนการสอน เด็กๆ มาเรียนหนังสือบนคอมพิวเตอร์ เป็นห้องสมุดดิจิทัล เรียนตามอัธยาศัยแล้วเพิ่มความรู้ไปเรื่อยๆ ตามสิ่งที่เยาวชนอยากจะเรียนรู้ หลังจากนั้น เมื่อเด็กได้เรียนรู้โลกไอทีแล้ว เด็กก็พาเอาผู้ใหญ่มาเรียนด้วย เด็กจึงเรียนรู้ไปกับผู้ใหญ่ และผู้ใหญ่ก็ได้เรียนรู้กับเด็ก"

(Improving the Use of Agricultural Knowledge Base for Thai Farmers through Internet.

2547: 16)

แม้แต่การนำเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเข้ามาสู่ชุมชนบ้านสามขา ก็เป็นการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการเรียนรู้ของชุมชน เพราะการจะสามารถใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารให้คุ้มค่านั้น ชุมชนจะต้องมีทั้งการฝึกฝน ทดลองด้วยตนเองและเรียนรู้จากผู้รู้ ผู้รู้หลายท่านเดินทางเข้ามาสอนความรู้พื้นฐานในการใช้งานและวางระบบเครือข่าย พร้อมกับการเข้ามาของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เพื่อให้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้สูงสุด เมื่อชุมชนมีความรู้แล้วจึงจะมีความกล้าในการทดลองใช้และฝึกฝนเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารซึ่งเป็นสิ่งใหม่สำหรับชุมชน ไม่กลัวที่จะทำผิดพลาดมากนักเพราะมีความรู้แล้วว่าจะต้องแก้ไขอย่างไร

“เราโชคดีที่ผู้ใหญ่หลายท่านเมตตาและเสียสละมาช่วยบ้านสามขา ทุกอย่างที่ท่านเหล่านี้มอบให้กับชุมชนคือความรู้ ท่านนำคอมพิวเตอร์มาให้ เอาดาวเทียมมาให้เพื่อให้ต่ออินเทอร์เน็ตได้ แล้วยังส่งคนมาช่วยดูแลและอบรมการใช้งาน การซ่อมเครื่องหากเกิดปัญหาด้วย เด็กๆ เรียนรู้ได้เร็ว เขาไปเข้าค่ายกลับมาก็เอากลับมาสอนน้องๆ ที่ไม่ได้ไปด้วย”

(ศรีนวล วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเข้ามาเป็นเครื่องมือสำหรับการเรียนรู้ด้วยตนเอง และการจัดการความรู้ของชุมชน ทำให้องค์ความรู้ของชุมชนถูกจัดการอย่างเป็นระบบมากขึ้น มีการบันทึกให้ผู้อื่นสามารถใช้ประโยชน์ได้ อีกทั้งองค์ความรู้นั้นจะมีการพัฒนาให้ทันสมัยอย่างต่อเนื่อง และสามารถกระจายความรู้ผ่านทางเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเพื่อให้สามารถเข้าถึงความรู้ได้ตลอดทุกที่ ทุกเวลา

“บัญชีครัวเรือนที่เราทำคอมพิวเตอร์ช่วยจัดการให้เราได้เห็นกราฟ เห็นแนวโน้มการลดหนี้สินได้ จัดหมวดหมู่ให้ข้อมูลเป็นระบบมากขึ้น คนที่เขามาช่วยเหลือหรือมาเรียนรู้จากเรา เขาก็อ่านข้อมูลได้ไว เพราะมันเป็นระบบง่ายต่อการศึกษา แต่หลายคนเขาใช้ไม่คล่องก็เลยไม่ได้ใช้ แค่เขียนในสมุด อีกหน่อยถ้าคล่องมากขึ้น ชำนาญขึ้น เราก็จะทำเป็นนิสัย ปัญหาเดิมๆ ก็จะไม่เกิด”

(ศรีนวล วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

“เว็บไซต์บ้านเรามีแล้ว เด็กๆ ช่วยกันทำ ก็มีข้อมูลของชุมชน รูปภาพ กิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนทำ คนทำก็คือเด็กๆ นี่แหละ ตั้งตัวเป็นเยาวชนดอทคอม ก็ช่วยกันดูแล”

(พรนับพัน วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2546)

จะเห็นได้ว่าเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารเป็นเครื่องมือในการเปิดโอกาสการแสวงหาความรู้ของชุมชน ให้ชุมชนได้เข้าถึงข้อมูลที่ต้องการได้อย่างรวดเร็วและทำให้มีการจัดการข้อมูลอย่างเป็นระบบมากขึ้น ทำให้ชุมชนสามารถเรียนรู้ด้วยตนเองได้มากขึ้นตามความต้องการอีกทั้งความรู้ต่างๆ ของชุมชนจะได้รับการเผยแพร่เพื่อสามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อไปได้

ตารางที่ 3 สรุปวัฒนธรรมการเรียนรู้ของชุมชน

วัฒนธรรมการเรียนรู้ของชุมชน	
ก่อนมีเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร	<ul style="list-style-type: none"> - การพัฒนาชุมชนแยกส่วนกันอย่างชัดเจนระหว่างชุมชน และโรงเรียน ทำให้รูปแบบการเรียนรู้ในโรงเรียนเป็นแบบ Pedagogy และชุมชนส่วนใหญ่เป็น Andragogy เพราะชุมชนต้องช่วยเหลือตัวเองมาตลอด - การจัดการความรู้ยังไม่เป็นระบบเท่าที่ควร มีการจดบันทึกไว้บ้าง เช่น ตำรายา แต่เรื่องราวของชุมชนจะเป็นการเล่าต่อกันมา ไม่มีการเผยแพร่ความรู้สู่ชุมชนอื่น
หลังมีเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร	<ul style="list-style-type: none"> - การพัฒนาชุมชนโรงเรียนเข้ามาเป็นแกนหลักในการพัฒนา โดยมีครูและนักเรียนเป็นกำลังสำคัญ ดังนั้น รูปแบบการเรียนรู้จึงเป็นการผสมผสาน Synagogy โดยเรียนรู้ในกิจกรรมของชุมชนตามความต้องการของเด็กและเยาวชนมากขึ้น แต่การสอนตามหลักสูตรก็ยังมีอยู่ - การจัดการความรู้เป็นระบบมากขึ้น มีการจัดทำข้อมูลชุมชน และกระจายความรู้สู่ชุมชนอื่นๆ สร้างเครือข่ายชุมชน

4. การจัดการความรู้

ภายหลังจากการนำเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารมาสู่ชุมชนบ้านสามขา ชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในการสืบค้นข้อมูล ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ซึ่งเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารสามารถนำข้อมูล ความรู้ต่างๆ มาสู่ชุมชนมากมาย ดังนั้นการที่จะสามารถนำองค์ความรู้เหล่านั้นมาใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องผ่านกระบวนการจัดการความรู้ให้เป็นระบบ งานวิจัยนี้ศึกษาการจัดการความรู้ของชุมชนบ้านสามขาตามทฤษฎีการจัดการความรู้ของ Turban and Others (2002) ซึ่งกล่าวไว้ว่า กระบวนการจัดการความรู้มี 6 ขั้นตอนและเป็นวงจร เหตุที่เป็นวงจรมันคือ องค์ความรู้คือพลวัตรที่ถูกคัดกรองอยู่ตลอดเวลา ดังนี้

ขั้นที่ 1 สร้างความรู้ (Create Knowledge) ความรู้ถูกสร้างขึ้นตามที่มนุษย์ต้องการทำสิ่งใหม่ หรือพัฒนาความชำนาญและความรู้ของตน บางครั้งความรู้อาจมาจากภายนอกเข้ามาด้วย ชุมชนบ้านสามขามีความต้องการในการแก้ปัญหาหนี้สินและความแห้งแล้ง ซึ่งเป็นปัญหาชุมชนเป็นกังวลมากและต้องการการแก้ไขอย่างเร่งด่วน เนื่องจากทั้งสองปัญหาเกี่ยวข้องกับความปลอดภัยของชุมชนเป็นอย่างมาก ทำให้ชุมชนสามัคคีและร่วมมือกันแสวงหาความรู้เพื่อนำมาแก้ปัญหาชุมชนและเกิดกิจกรรมต่างๆ ขึ้นด้วย การได้มาซึ่งความรู้ของชุมชนบ้านสามขานั้นมีหลากหลาย ทั้งการศึกษาดูงาน การวิจัย การได้รับความช่วยเหลือจากพันธมิตร และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร

"ขั้นแรกเราต้องช่วยเหลือตัวเองก่อน ถ้ามันยังไม่ได้จริงๆ เราก็ต้องหาความรู้เพิ่มเติม บ้านเราก็มีการไปดูงานหลายที่ เชียงราย อโศกก็มี ห้วยฮ่องไคร้ก็มี ไปดูว่าเค้าทำกันอย่างไร อยู่กันอย่างไร และบ้านเราเอามาทำเหมือนกันได้ไหม จะแก้ปัญหามันต้องรู้เยอะๆ ลองทำเยอะๆ อย่าห่วงกังวลว่าจะมีปัญหา ปัญหามันมีอยู่แล้วเราก็แก้ไขกันไป แต่มันก็ยังเกิดการเปลี่ยนแปลง ทำให้เรารู้ว่าทำอย่างนี้ไม่ได้นะ ทำอย่างนี้ได้ แต่ถ้าอยู่เฉยๆ ไม่ทำอะไรซักอย่าง ปัญหาเดิมก็แก้ไม่ได้ ไม่เกิดการเรียนรู้อะไรเลย"

(ชัย วงศ์ตระกูล, สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

ขั้นที่ 2 จัดความรู้ (Capture Knowledge) ความรู้ใหม่จะถูกยกย่องว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า และแสดงถึงความมีเหตุมีผล ความรู้ต่างๆ ที่ชุมชนบ้านสามขามีนั้น ทั้งจากการได้รับมาและการแสวงหาด้วยตนเองนั้น เมื่อชุมชนอื่นสามารถทำได้ หรือเป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ชุมชน

กำลังต้องการ เช่น การจัดตั้งกลุ่มทำสบู่ ยาสระผมที่ได้จากการศึกษาดูงานที่เชียงใหม่ เพื่อเป็นการได้ใช้ของดีและราคาไม่สูง เป็นต้น ทำให้ชุมชนเห็นว่าความรู้เหล่านี้ สามารถนำมาปรับใช้กับชุมชนได้

“เราพยายามหาความรู้ให้มากที่สุด การได้เดินทางออกไปดูงานในที่ต่างๆ ทำให้เห็นว่ามีอีกหลายอย่างที่เรารู้และสามารถนำมาทำได้ ชุมชนอื่นๆ ไม่ได้มีอะไรต่างจากชุมชนของเรา หลายอย่างก็น่าที่จะเอามาลองทำในชุมชนได้เหมือนกัน”

(ชัย วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

ขั้นที่ 3 *คัดกรองความรู้* (Refine Knowledge) ความรู้ใหม่จะถูกทำให้เป็นเนื้อหา เป็นสิ่งที่จับต้องได้ การที่มนุษย์จะเข้าใจได้นั้น ความรู้นั้นต้องมีความสอดคล้องกับตัวเขาด้วย กิจกรรมต่างๆ ของชุมชนบ้านสามขาที่เกิดขึ้นโดยชุมชนเองนั้น อาจมีปัญหาและอุปสรรคทำให้ความร่วมมือและเห็นประโยชน์ของชุมชนลดลง แต่ด้วยความที่ชุมชนบ้านสามขามีผู้นำที่เสียสละ และเด็กและเยาวชนที่มีความกระตือรือร้นเป็นอย่างมาก ทำให้แม้ว่าจะลำบากและมีอุปสรรคมากมายแต่กิจกรรมต่างๆ สามารถดำเนินต่อไปได้จนเห็นผลสำเร็จ ความสำเร็จที่เกิดขึ้นนี้ทำให้คนในชุมชนเห็นว่าสามารถทำได้จริงและประโยชน์ หากปฏิบัติตามแบบเดียวกันก็จะได้รับผลเช่นเดียวกัน

“กิจกรรมของบ้านสามขากำลังสำคัญก็คือเด็ก เยาวชน พวกนี้เค้าอยากรู้ อยากทำตลอดเวลา แต่ปัญหาคือพ่อแม่ไม่ให้ทำ หรือไม่ให้ความร่วมมือ บ้านสามขานี้ตอนเริ่มจะมีคนทำอยู่ไม่กี่คน ลุยทำกันไปก่อน ถ้าดี เขาก็จะมาถามและมาร่วมทำด้วย แต่พอมีปัญหาหรือมันยาก ชีวิตเค้าไม่เคยทำอย่างนี้ ไม่นานก็เบื่อ ก็เลิกไป จะกลับมาทำอีกทีก็ตอนที่คนทำแรกๆ ได้ผลดีนั่นแหละ ก็กลับมาทำใหม่ แต่เราก็ต้องทำ อนาคตของบ้านเรา อนาคตของเด็กเรา”

(ศรีนวล วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 21 กรกฎาคม 2548)

ขั้นที่ 4 *จัดเก็บความรู้* (Store Knowledge) ความรู้ที่มีประโยชน์จะถูกจัดเก็บไว้อย่างมีเหตุผล เป็นแม่แบบ เก็บไว้เป็นคลังข้อมูลเพื่อให้ผู้อื่นใช้ได้ ความรู้ของชุมชนบ้านสามขาจากประสบการณ์การจัดกิจกรรมต่างๆ เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน ทั้งกิจกรรมที่ถูกสร้างขึ้นใหม่โดยชุมชน และกิจกรรมส่งเสริมภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน ซึ่งล้วนเป็นประโยชน์ต่อชุมชนบ้านสามขาเอง และเป็นประโยชน์ต่อชุมชนอื่นๆ ด้วย ดังนั้น ความรู้เหล่านี้ชุมชนบ้านสามขาจึงมีการ

เก็บรวบรวมเป็นคลังข้อมูลของชุมชน ในลักษณะของเว็บไซต์ เพื่อให้ชุมชนอื่นๆ ได้เรียนรู้จากประสบการณ์ของชุมชนบ้านสามขาและนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

“เว็บไซต์บ้านเรามีแล้ว เด็กๆ ช่วยกันทำ ก็มีข้อมูลของชุมชน รูปภาพ กิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนทำ คนทำก็คือเด็กๆ นี่แหละ ตั้งตัวเป็นเยาวชนดอทคอม ก็ช่วยกันดูแล”

(พรนับพัน วงศ์ตระกูล. สัมภาษณ์, 17 พฤศจิกายน 2546)

ขั้นที่ 5 จัดการความรู้ (Manage Knowledge) เหมือนห้องสมุดคือ ความรู้จะต้องทันสมัยเสมอ และมีความสัมพันธ์และเที่ยงตรง เว็บไซต์ของชุมชนบ้านสามขาเป็นคลังข้อมูลของชุมชน ซึ่งมีข้อมูลทุกอย่างของชุมชนบ้านสามขา ตั้งแต่ประวัติของชุมชน แผนที่ชุมชน ตลอดจนกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน กิจกรรมของชุมชนบ้านสามขาไม่เคยหยุดนิ่ง ชุมชนร่วมกันสร้างสรรค์กิจกรรมใหม่ๆ ขึ้นโดยการต่อยอดจากกิจกรรมเก่าที่ปฏิบัติมาแล้วควบคู่กันไป เพื่อให้เกิดผลสำเร็จสูงสุด เช่น การสำรวจป่าของชุมชน ทำให้ชุมชนได้เห็นสภาพป่าไม้ จึงเกิดกิจกรรมต่างๆ ตามมามากมาย ทั้งกิจกรรมดูแลและกิจกรรมฝ่ายชะลอน้ำเป็นต้น ซึ่งการที่ชุมชนไม่เคยหยุดในการเรียนรู้ สร้างกิจกรรมใหม่ๆ ขึ้นตลอดเวลา เว็บไซต์ของชุมชนบ้านสามขาจึงมีข้อมูลใหม่ๆ ที่ทันสมัยตลอด

ขั้นที่ 6 กระจายความรู้ (Disseminate Knowledge) ความรู้จะต้องหาได้ง่าย มีประโยชน์สำหรับทุกคนที่ต้องการ ทุกที่ ทุกเวลา การที่ชุมชนบ้านสามขาจัดเก็บความรู้ในรูปแบบของเว็บไซต์ที่เปิดให้บริการออนไลน์ 24 ชั่วโมง ทำให้ผู้ที่ต้องการข้อมูลหรือเรียนรู้จากประสบการณ์ของบ้านสามขาสามารถเข้าถึงข้อมูลได้ตลอดทุกที่ ทุกเวลา